

Портрети
Кавалерів та
Дам
Ордену
Золотої Ступи

Львів 2020

Організатори висловлюють щиру вдячність за підтримку проекту:
Незалежному культурологічному журналу «І»

Організатори висловлюють персональну вдячність особам, які доклали своїх зусиль до реалізації проекту:
Андрію Рибці
Інні Дмитрук-Сорохтей

Портрети
Кавалерів та Дам
Ордену
Золотої Ступи

Львів 2020

Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г.Возницького

Ідея виставки
Тарас Возняк

Концепція виставки
Тарас Возняк

Куратори виставки
Оксана Козинкевич

Пластична організація виставки
Андрій Рибка

Видавець
© Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г.Возницького

Автор тексту
Тарас Возняк

Графічний проект каталогу
© Незалежний культурологічний журнал «І»

Редактор
Наталія Бабалик

Перекладач
Марта Двораковська

Верстка
Христина Рябуха

Друк
ФОП Кичма І.В.

Портрети
Кавалерів та Дам
Ордену
Золотого Руна

Марас Возняк Історія Ордену Золотого Руна

Кожне суспільство має свою структуру. З огляду на потребу структуруватися воно повинно мати певні ступенючі його орієнтири. Тими структуруючими орієнтирами є ідентичності – національна, мовна, релігійна, лояльності – до союзерена, до держави, до політичної нації чи ще якоїсь спільноти. Відповідно індивід вписує себе в ці координати і розбудовує свій життєвий проект. І в принципі не залежить, чи ми маємо справу з ранньофеодальним суспільством, чи суспільством сучасним.

Разом з тим дотримання своїх лояльностей та плекання ідентичності потребує цілого ряду інструментарію, який підтверджує ідентичність і лояльність кожної особи – ми вживаємо ту чи іншу мову, практикуємо той чи інший релігійний культ, зберігаємо вірність тій чи іншій державі чи нації, або ж монарху – колись суверену. Ми маніфестуємо ці свої ідентичності та лояльності чи національним костюмом, чи якимись відзнаками та ритуалами. І таким чином витворилося надзвичайно розбудоване семіотичне поле, яке означає структурованість наших суспільств.

Однією з найстаріших систем маніфестування лояльностей та ідентичності були відзнаки спільнот – та сама риба для християн, яка змінилася на хрест, чи півмісяць для мусульман. І тих спільнот безліч. У даному випадку я хотів би звернути увагу на спільноту, яка, попри те, що не така чисельна, як спільнота християн чи мусульман, тим не менше була надзвичайно впливовою. Я б хотів звернути нашу увагу на лицарські спільноти, лицарські ордени у минулому, які в наші часи трансформувалися у спільноти людей відзначених (чи означених) вищими лицарськими відзнаками – а у епоху, коли і лицарські ордени, і монархії чи союзерени існують лише номінально, йдеться про нового союзерена – світську державу та її семіотичну систему, яка включає в себе і систему державних нагород.

Однак все починалося дійсно з «кола лицарів короля Артура», якщо такий насправді існував. На відміну від короля Артура, у Європі – таки був один суверен, який створив коло лицарів, яке не лише заманіфестувало вірність йому особисто, але й стало своєрідним обручем, який скріпив європейську ідентичність, окреслив межі Європи. Таким

Йоган Баптист Лампі Старший, 1751-1830
Портрет Йосифа II, бл. 1786-1788 рр. (фрагмент)
полотно, олія, 287 x 198
Інв. № Ж-2604

колом лицарів, що з часом окреслили межі Європи став Орден лицарів Золотого руна. У світовій стратифікації є писаний чи не писаний табель про ранги – табель про ранги світових відзнак. Історично сталося так, що в цій стратифікації Орден Золотого руна займає якщо не найвищу, то одну з найвищих позицій. А про історичну першість, то й говорити годі – він тут практично поза конкуренцією.

Але починалося хоч і у самому серці Європи, однак не так помпезно. Коло (Орден) лицарів Золотого руна було заснована Бургундським герцогом Філіпом III Добрим (Philippe III de Bourgogne, Philippe le Bon, 1396-1467) 10 січня 1430 року з нагоди свого одруження з інфантою Португалії Ізабеллою (Isabelle de Portugal, 1397-1471) в Брюгге, в честь пресвятої діви Марії і апостола Андрія. За легендою, саме святий Андрій був хрестителем Бургундії – очевидно, не тільки Києва – але все це радше легенди. Для Філіпа III поняття «Орден» означало не просто відзнаку у вигляді якогось предмета ювелірного мистецтва, а організацію, Орден лицарів, а знак Ордену служила відзнакою людини, що стала лицарем Ордена. Метою герцога було зібрати довкола себе як створена лицарську організацію, «щоб лицарство охороняло, захищало і підтримувало істинну католицьку віру, церкву, спокій і добробут держави ...» - Бургундії, звісно. Так він підмурував міць Бургундського герцогства. Думаючи на перспективу, Філіп III надав ордену династичного та екстериторіального характеру - це означало, що верховенство (командорство) в ордені передається по чоловічій лінії і що нагороджуватися можуть іноземні особи, які, однак, повинні бути лояльними до Магістра Ордену, а ним, звісно і був герцог Бургундський. Отож, йшлося про створення системи лояльностей Бургундському Дому.

Але з огляду на складні династичні перипетії та бурхливу історію Європи, Орден охопив чине всю Європу. При цьому він змінював і своє значення. З союзу лицарів він спочатку перетворився на спільноту васалів, а потім і на спільноту людей, яких уласкавила монарша милість, потім він став просто відзнакою за заслуги і свідченням статусу, і навіть інструментом міжнародної дипломатії, коли його отримували сусідні монархи чи то з огляду на політичні союзи, чи то просто як свідчення поваги.

Для кола лицарів, етос чину, етос подвигу був наріжним каменем їхньої єдності, тому девіз ордена Золотого руна говорить - «Нагорода не поступається подвигу» («Premium Laborum Non Vile»). Знаком ордена є золоте руно, що висить на ланцюгу з 28 ланок. Отож є певна привязка до античного Ясона, що викрав золоте руно, шкіру барана, на якому Зевс возносився на небеса. Хоча є і більш християнізована версія – є епізод зі Старого завіту у якому золоте руно неначе символізувати шерсть, яку розстелив Гедеон на яке випала роса, а земля навколо залишилася сухою - так Гедеон зрозумів, що ізраїльський народ спасеться. Ім'я Гедеон означає «відважний воїн» - може у цьому таємниця Ордену Золотого руна? Гедеон прославився тим, що з невеликим військом, за Божим сприянням, визволив євреїв від ворогів мідійців, які гнобили ізраїльтян понад сім років. Євреї мусили ховатися від них по ущелинах та у фортецях. Таке нещастя примусило євреїв схаменутися і звернутися до Бога. Тоді милосердний Бог послав їм визволителя в особі Гедеона. звернувся до Бога з проханням дати йому знамення – доказ, що справді Господь через нього врятує народ ізраїльський. Гедеон молився так: «Господи! Ось я розстелю тут на току стрижену вовну (руно). Якщо роса виступить тільки на вовні, а на всій землі буде сухо, то знатиму, що Ти врятуєш рукою моєю Ізраїль». Гедеонову молитву було почуто. На другий день, вставши рано, Гедеон став витискати і витиснув з вовни, вкритої роскою, цілу чашу води. Та Гедеон знову звернувся з молитвою до Господа: «Господи! Не прогнівайся на мене, якщо я ще раз скажу: нехай буде сухо на одній лише вовні, а на всій землі нехай буде роса». Бог почув і другу молитву Гедеона і зробив так у ту ніч: тільки на вовні було сухо, а по всій землі була роса. Тоді Господь сказав Гедеонови: «Людей (війська) з тобою надто багато, Я не віддам мідійців у руки їхні, щоб не загордився Ізраїль переді Мною і не сказав: моя рука спасла мене». Тому Господь звелів Гедеонови відпустити додому усіх, хто боязкий і нерішучий. І повернулося додому 22 тисячі чоловік, а в Гедеона залишилося 10 тисяч чоловік. Господь же знову сказав Гедеонови: «Усе ще багато народу», і звелів Гедеонови повести всіх до води. За вказівкою Божою Гедеон відділив тих, хто пив воду з пригорці, від тих, хто пив прямо ротом, схилившись до води. Тих, хто пив з пригорці, виявилось триста чоловік. І сказав Господь Гедеонови: «Трьомастами Я врятую вас». Тут ми бачимо і ідеологему вузького кола лицарів, може не 28, як було первинно у Ордені Золотого руна,

а триста – і, звісно, на пам'ять приходять і триста спартанців, і «нас триста, як скло»... Це мандрівна ідеологема. Отож, є версія, що Філіп III за намовою

Але у Ордену і Знака Ордену є ще один девіз - «Удар падає перш, ніж спалахне полум'я» («Ante ferit quam flamma micet») - безпосередньо пов'язаний з тим, що ланцюг, на якій висить символ ордену, виглядає як стилізоване зображення кременів і кресал. Кресало є символом самого Філіпа III Доброго, а також геральдичним знаком Бургундії. Стилiзовані кресала-ланки виконувалися у вигляді латинської літери «B» - Burgundia, кремені - у вигляді плоского овалу, покритого чорною емаллю з білими краплеподібними іскрами. Елемент ланцюга, до якої кріпилося золоте руно, зображувало кремень з іскрами і язиками полум'я з боків. У XVI столітті; було дозволено носити орден на шийній муаровою стрічці червоного кольору в два пальці шириною, а не на золотому ланцюгу. Третій девіз належав самому герцогу: «Іншого не бажаю» («Non Aliud»). Цей вислів викарбувано на звороті центральної ланки ланцюга.

У феодалні часи права на землі, титули а також першість у лицарських спілнотах передавалося у спадок, або ж з огляду на укладені шлюби. У 1477 австрійського ерцгерцога Максиміліан I Габсбург (Erzherzog Maximilian von Österreich, 1459 -1519) одружився на Марії Бургундської (Marie de Bourgogne, 1457-1482) і став, окрім всього іншого, ще й герцогом Бургундським. Відповідно за правом спадкоємності і управління орденом перейшло в його руки. З часом Максиміліан I став імператором Священної римської імперії германської нації (Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicae, Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation). І Орден Золотого руна став найвищою відзнакою цього політичного утворення, яке саме в цій формі проіснувало до 1806 р. Орден почав свої мандри Європою.

Від Папи орден Отримав особливі духовні і політичні привілеї. Навіть головний Орден Ватикану - Орден Святого Гроба Господнього Єрусалимського не має переваг перед ордену Золотого руна – такий авторитет мав Орден, Магістром якого був імператор.

Пізніше син Максиміліана I та Марії Бургундської - Філіп Красивий (Philipp I. (Kastilien), «Philipp der Schöne», 1478-1506) уклав шлюб з іспанською принцесою Хуаною Безумною (Juana I de Castilla, llamada «la Loca», 1479-1555) – і, відповідно, за правом спадкоємності, їх син Карл V Габсбург (Carlos I de España y V del Sacro Imperio Romano Germánico, 1500-1558) став гросмейстером ордену. Згодом він віддав свої австрійські землі своєму братові Фердинанду I (Ferdinand I von Österreich, 1503-1564). І той теж став спадкоємцем Ордену Золотого руна.

Розділилися дві гілки Габсбургів – на іспанську та австрійську. І, відповідно, Орден розділився на дві гілки – іспанську та австрійську.

Австрійські та іспанську правителі побажали стати єдиними розпорядниками Ордену - ордену Лицарями якого прагнули стати чи не всі європейські правителі. Що призвело до суперечок щодо спадкоємності. А навіть і спроб односторонніх узурпацій прав на Орден. У 1724 був влаштований навіть спеціальний конгрес, на якому розглядався спір двох гілок однієї династії. Жодного рішення прийняти так і не вийшло. З мовчазної згоди обох сторін, австрійські та іспанські правителі створили дві капітули Ордену незалежно один від одного. І, відповідно, почали відзначати достойників на свій розсуд. На той час це вже не була відзнака лицарської спілноти, яка оточує свого суверена, а нагорода монарха своєму підданому.

Карлістські претенденти на трон Іспанії мали своїх власних гросмейстерів та призначали своїх членів ордену з 1845 до 1900 року. Старший брат Наполеона Жозеф Бонапарт (Joseph Bonaparte, 1768-1844) , будучи на іспанському троні, також нагороджував ордену Золотого руна з 1808 до 1813 року.

У Статуті Ордену Золотого руна були прописані строгі правила, які, правда, не завжди виконувалися. Раніше членами ордену могли бути тільки католики, але від цього принципу вирішив відійти Фердинанд VII (Fernando VII de España, 1784-1833) – він хотів віддячитись тим, хто повернув на престол Іспанії Бурбонів. В Австрії ці нововведення не запроваджувались.

Цікаво, що за правилами Ордену потрібно було обов'язково, після смерті нагороджуваного, повертати Знак Ордену в Капітулу Ордену. Тому в музеях Знаки Ордену опинялися лише тоді, коли мала місце якась політична катастрофа і повернути Знак Ордену в Капітулу було неможливо.

Австрійська гілка Ордену Золотої руни зберегла, на відміну від іспанської, первинний аристократичний і релігійний характер. Орденом нагороджують тільки членів королівських сімей і вищу знать, які сповідають католицизм.

У XVIII столітті Орден Золотої руни став свідченням високого статусу особи, яка його отримувала. Знаки Ордену почали щедро прикрашати коштовним камінням. Особливо цим відзначився Август II Сильний (August II der Starke, August II Мосну, 1670-1733) — король Речі Посполитої, курфюрст Саксонії. Наводжу його повну титулатуру, щоб не аж так чужим він видався українському читачеві - Божою Ласкою король Польщі, Великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Куявський, Волинський, Подільський, Підляський, Інфлянський, Смоленський, Сіверський, Чернігівський, курфюрст князь Саксонський, князь електор та ін. Під «Руським» тут мається на увазі справжня Русь – теперішня Галичина, а не Московія. З огляду на це у Львівській галереї мистецтв залишилося чимало його портретів зі Знаком Ордену Золотої руни. Август II Сильний замовляв цілі комплекти аксесуарів, оздоблених діамантами – в них входив і Знак Ордену Золотої руни. Що примітно, він носив цей знак з таким самим діамантовим Знаком Ордену Білого Орла, що, зрештою, було заборонене Статутом Ордену. Але що зробиш можним світу сього.

Полум'я на Знаку Ордену часто символізувало червоне дорогоцінне каміня - рубіни, гранати. Орден щедро прикрашався діамантами, так, що символи ордену (вогонь, кремінь, кресало, а також трут) зображувалися дуже символічно. Однак поступово орден знайшов єдиний стиль: Золоте руно почало кріпитися до кременю з полум'ям, а кремінь кріпитися до зображення труту з дугами синьої емалі і девізом ордену «*Pretium Laborum Non Vile*». Під трутом розташовують сцену битви Ясона з драконом, який охороняв руно. Девіз герцога Філіпа - «*Non Aliud*» розміщувався на звороті цієї ланки. А вся композиція завершується золотою черепашкою. У такому вигляді орден Золотої руни існує до сьогодні.

Для нас, українців, цікавіша історія ближчої до нас гілки Ордену Золотої руни – австрійської. Вона зазнала чимало трансформацій, бо змінювалася сама форма держави та монархії, яка мала права на управління Орденом. Після поразки у війні з Наполеоном (Napoléon I Bonaparte, 1769-1821) під Аустерліцом імператор Франц II (Franz II. Joseph Karl; 1768-1835) у 1804 р. прийняв титул імператора Австрії, прагнучи залишитися рівним за рангом з Наполеоном, проголошеним в тому ж році спадковим імператором французів. В його титулатурі згадується і наша скромна вітціщина - «Милістю Божою спадковий імператор Австрії, король Угорщини, Богемії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галичини та Володимирії...». Офіційні назви українських земель були такими: Королівство Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору (Königreich Galizien mit dem Großherzogtum Krakau und den Herzogtümern Auschwitz und Zator) та Герцогство Буковина (Herzogtum Bukowina, 1849-1918). Закарпаття не мало своєї автономії і входило в Королівство Угорщина (Königreich Ungarn, Magyar Királyság). Відповідно, вищі сановники цих земель претендували на відзначення Орденом Золотої руни. Так Альфред Потоцький (Alfred II Józef Potocki, 1817-1889), маршалак Галицького сейму у 1875-1877 роках, отримав орден від царя Франца Йосифа. Альфред Потоцький був меценатом, палким поціновувачем французької архітектури, саме він замовив побудову резиденції намісника Галичини – саме того Палацу Потоцьких у Львові на вул. Коперника, 15 паризькому архітектору Луї Доверню (Louis Dauvergne, 1854-1937), але не встиг побачити її збудованою. Будову палацу завершив його син Роман Потоцький (Roman Alfred Maria Potocki, 1851-1915). Саме цей палац сьогодні став однією з головних перлин Львівської національної галереї мистецтв імені Б.Г.Возницького

Згодом, вже в часи Франца Йосифа (Franz Joseph I, 1830-1916), Австрійська імперія трансформувалася у Австро-Угорську монархію (Österreichisch-Ungarische Monarchie, Osztrák-Magyar Monarchia), яку ми знаємо. І в цій формі вона існує в 1867-1918 роках аж до її розпаду під час Першої світової війни.

Після поділу ордену Великими Магістрами Ордену Золотої руни в Австрії були імператори Франц I (Franz I Stefan von Habsburg-Lothringen, 1708-1765), Йосип II (Joseph II von Habsburg-Lothringen, 1741-1790), Леопольд II (Leopold II von Habsburg-Lothringen, 1742-1792), Франц II (Franz II. Joseph Karl von Habsburg-Lothringen 1768-1835), Фердинанд I (Ferdinand I von Habsburg-Lothringen, 1793-1875), Франц-Йосип I (Franz Joseph I von Habsburg-

Lothringen 1830-1916), Карл I (Karl I von Habsburg-Lothringen, 1887-1922). Потім Великим Магістром став ерцгерцог Отто (вже за межами Австрії, яка стала Австрійською республікою), шістнадцятий глава дому Габсбургів-Лоррейн. Він народився в 1912 році і був законним наступником імператора Карла I, померлого у вигнанні після проголошення Австрії республікою в листопаді 1918 року.

Після падіння Австро-Угорської імперії постало питання – а хто ж буде розпорядником Ордену Золотого руна. Були спроби Бельгії заявити про свої права на Орден, бо, мовляв, він був створений на території сучасної Бельгії. Однак король Бельгії Альберт (Albert I, 1875-1934) вирішив, що це некоректно щодо Габсбургів і відмовив.

Спочатку у міжвоєнний час австрійська влада дуже неприхильно відносилася до того, що стосувалося Габсбургської монархії. І тільки Друга світова війна розвернула Австрійську республіку до своєї історії та традиції. Після нацистської катастрофи республіканський уряд Австрійської республіки визнав, що верховенство над австрійською гілкою Ордену має належати дому Габсбургів-Лоррейн. І своїм Декретом від 16 вересня 1953 року визнав орден юридичним суб'єктом міжнародного права.

Австрійський уряд архіви та інсигнії Ордену в Державній Скарбниці та у Гофбургу і дозволив Ордену користуватися ними при здійсненні своїх церемоній.

Донедавна главою Ордену був син Карла I Отто фон Габсбург (Otto von Habsburg, 1912-2011) – до речі зовсім не байдужий до України, досить кинути оком на його інтерв'ю «Україна також належить до Середньої Європи», опублікований у 9 номері Журналу «Ї» за 1997 рік.

Сьогодні гросмейстером австрійської гілки Ордену Золотого руна є його онук останнього правлячого імператора Австро-Угорщини Карл фон Габсбург (Karl von Habsburg, 1961). Габсбурги продовжували проводити нагородження навіть після того, як втратили трон. А також навідуватися до Галичини та Буковини, до яких мають явний родинний сентимент. Не так давно він був і у Галереї мистецтв у Львові.

Подібна історія з вигнанням монархів і існуванням Ордену за кордонами була і у Іспанії. Іспанські Бурбони, які успадкували право на Орден від Габсбургів, були вигнані з країни в 1931 році. Після реставрації монархії в Іспанії орден зберіг свій високий статус, і тепер його главою є король Філіп VI (Felipe VI de Borbón y Grecia, 1968). Іспанський Орден Золотого руна ліберальніший, ніж австрійський. Він приймає у свої члени і некатоліків, і жінок. Так, у 2015 році цієї нагороди була удостоєна маленька інфанта Іспанії Леонор (Leonor de Todos los Santos de Borbón Ortiz, 2005) - дочка короля Філіпа.

На даний час є 18 живих лицарів і дам удостоєних цієї найвищої відзнаки Європи. Між них лицарями австрійського Ордену Золотого руна, крім членів імператорського і королівського дому Австрії, є Жан, Великий герцог Люксембурзький (Jean de Luxembourg, 1921), Філіп I, король Бельгії (Philippe Léopold Louis Marie, 1960), князь Ліхтенштейну Ганс-Адам II (Hans-Adam II, 1945).

25 лютого 2019, @Svib

Taras Voznyak

History of the Order of the Golden Fleece

Every society has its own structure. The structuring guides of society are identity - national, linguistic, religious, loyalty - to suzerain, to the state, to a political nation or some other community. Accordingly, the individual enters himself into these coordinates and develops his life project. And in principle it does not matter whether we are dealing with an early or a modern society.

At the same time keeping your loyalty and cultivating identity requires a number of tools, which confirms the identity and loyalty of each person - we use one or another language, practice one or another religious cult, keep loyalty to this or that state or nation, or the monarch - once sovereign. We manifest these identities and loyalty with a national costume, some kind of awards and rituals. And thus, an extremely developed semiotic field develops, which means the structuring of our societies.

One of the oldest manifestations of loyalty and identity was the distinction of communities - the same fish for Christians, which changed on the cross, or a half a month for Muslims. There is an abundance of communities. In this case, I would like to pay attention to one amazing community, which wasn't as huge as Christians or Muslims, but at the same time was extremely influential. I would like to take into consideration to a chivalric order, order of chivalry, order of knighthood or equestrian order is an order, confraternity or society of knights. In the era when the knightly orders and the monarchy or suzerain exist only nominally, it refers to the new suzerain - a secular state and its semiotic system, which also includes the system of state awards, orders, decorations. However, everything really began with the Knights of the Round Table, the knightly members of the legendary fellowship of the King Arthur. Unlike King Arthur, in Europe there was still one sovereign who created a union of knights, which not only manifested loyalty to him personally, but also consolidated the European identity, outlining the borders of Europe. This became Order of the Golden Fleece. In world stratification there is a table about the ranks of world honors. Historically, in this stratification, the Order of the Golden Fleece occupies one of the highest positions. However, the Order of the Golden Fleece contributed to the creation and consolidation of the international trans-European elite, a symbol

---

Джузеппе Бенедетті, 1707-1782 (?)

Імператорська родина, 1780 (?)

полотно, олія, 130 x 172

Інв. № Ж-4955

of belonging to the highest execution which was the celebration of this European award. The rule over the Order passed from the Burgundian dukes to the Austrian archduke, and from those to the Spanish kings and Germanic emperors, in order subsequently to go to the emperors of the Austrian and Austro-Hungarian. And this story is not over yet. However, it started in the heart of Europe but was not so grandiosity.

The Order of the Knights of the Golden Fleece was founded by Philippe III Bourgogne, Philippe le Bon (1396-1467) on January 10, 1430, on the occasion of his marriage with the infant of Portugal Isabella (Isabelle de Portugal, 1397-1471) in Bruges, in honor of the Blessed Virgin Mary and Apostle Andrew. According to legend, St. Andrew was the baptist of Burgundy -and, not only of Kiev - but it's all legends. For Philip III the concept «Order» meant not only a distinction in the form of a certain object of jewelry art, but the organization, the Order of Knights, and the sign of the Order served as a distinction of a person who became Knight of the Order. The purpose of the duke was to gather around him as a suzerain, a knight organization, to guard, defend and support the true Catholic faith, the church, the peace, and the welfare of the state. That is how he develop and respect the power of the Burgundian Duchy. Philip III gave a dynastic and extraterritorial features to order - which meant that supremacy (commander authority) in the order was passed on to a man's line, and that foreign persons could be rewarded, who, however, should be loyal to the Master of the Order, and, of course, was the duke of Burgundy. It is understandable, it was about creating a system of loyalty to the Burgundy House. There were complicated times and stormy history in Europe, the Order encompassed almost the whole of Europe and at the same time changed his value. From the knights union, he first turned into a community of vassals, and then he became merely a merit for merit and testimony of status, and even an instrument of international diplomacy, when it was received by neighboring monarchs. For the circle of knights ethos rank, ethos feat was the basis of their unity, so the motto of the Order of the Golden Fleece says: «The award is not inferior to the feat» («Premium Laborum Non Vile»). The mark of the Order is a golden fleece hanging on a chain of 28 units. There is, therefore, a certain anchorage to the ancient Jason who stole the golden fleece, the ram's skin on which Zeus ascended to heaven. Although there is also a more Christianized version - an episode from the Old Testament, in which the golden fleece seemed to symbolize the wool that Gideon laid out, dew fell on her, and the land around was left dry - so Gideon realized that the Israeli people would be saved. The name Gideon means «a brave warrior», maybe this was a success of Gideon's name means «a brave warrior» - may this be the secret to the Order of the Golden Fleece? Gideon was famed for the fact that, with the help of God, with a small army, he freed the Jews from the enemies of the Medes who oppressed the Israelis for more than seven years. The Jews had to hide from them in gorges and fortresses. Such a misfortune forced the Jews to conceive and turn to God. Then the merciful God sent them a deliverer in the face of Gideon, who turned to God with a request to give him a sign - proof that the God would truly save the people of Israel through him. Then Gideon said to God, «If You will deliver Israel by my hand, as You have said, then behold, I will place a fleece of wool on the threshing floor. If there is dew only on the fleece and all the ground is dry, then I will know that You will deliver Israel by my hand, as You have said.»

And that is what happened. When Gideon arose the next morning, he squeezed the fleece and wrung out the dew—a bowlful of water.

Then Gideon said to God, «Do not be angry with me; let me speak one more time. Please allow me one more test with the fleece. This time let it be dry, and the ground be covered with dew.»

And that night God did so. Only the fleece was dry, and dew covered the ground. The Lord said to Gideon, «You have too many people for Me to deliver Midian into their hands, lest Israel glorify themselves over Me, saying, 'My own hand has delivered me.' Now, therefore, proclaim in the hearing of the people: 'Whoever is fearful and trembling may turn back and leave Mount Gilead.'» So twenty-two thousand of them turned back, but ten thousand remained. 4Then the Lord said to Gideon, «There are still too many people. Take them down to the water, and I will sift them for you there. If I say to you, 'This one shall go with you,' he shall go. But if I say, 'This one shall not go with you,' he shall not go.» So Gideon brought the people down to the water, and the Lord said to him, «Separate those who lap the water with their tongues like a dog from those who kneel to drink.» And the number of those who lapped the water with their hands to their mouths was three hundred men; all

the others knelt to drink. Then the Lord said to Gideon, «With the three hundred men who lapped the water I will save you and deliver the Midianites into your hands. But all the others are to go home.» Here we also notice the ideology of a narrow circle of knights, maybe not 28, as was originally in the Order of the Golden Fleece, and three hundred - and, of course, three hundred Spartans come to the memory and «us three hundred as a glass». This is a wandering ideologem. But in the Order and the Badge of the Order there is another motto - «The blow falls before the flash of flames» («Ante ferit quam flamma micet») - is directly related to the fact that the chain, on which the symbol of the order is hanging, looks like stylized image of flint and crepe.

Fire striker is a symbol of Philip the Good, as well as the heraldic sign of Burgundy. Stylized pencils were executed in the form of the Latin letter «B» - Burgundia, flint - in the form of a flat oval, covered with black enamel with white droplet sparks. On the element of the chain, to which the golden fleece was attached, a flint with sparks and tongues of the flame on the sides was depicted. In the XVI century it was allowed to wear an order on a cervical moire tape of red color in two fingers in width, and not on a golden chain. The third motto belonged to the Duke himself: «Not Aliud» («Non Aliud»). This statement is engraved on the back of the central link of the chain.

In feudal times, the rights to the land, titles as well as primacy in knight communities were inherited or based on marriages. In 1477, the Austrian Archduke Maximilian I, Holy Roman Emperor (Erzherzog Maximilian von Österreich, 1459-1519) married Maria Burgundy (Marie de Bourgogne, 1457-1482) and became, among other things, the Duke of Burgundy. Accordingly, the right of continuity and control of the order passed into his hands. Over time, Maximilian I became the emperor of the Holy Roman Empire of the Germanic nation (Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicæ, Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation). And the Order of the Golden Fleece became the highest distinction of this political form, which in this form lasted until 1806. The Order began its journeys in Europe.

From the Pope, the Order received special spiritual and political privileges. From the Pope, the Order received special spiritual and political privileges. Even the main Order of the Vatican - has no advantages before the Order of the Golden Fleece. Such authority had the Order, whose emperor was the Master.

Later, the son of Maximilian I and Maria Burgundy - Philippe the Handsome (Felipe el Hermoso, Philipp I. (Kastilien), «Philipp der Schöne», 1478-1506) married the Spanish Princess Joanna of Castile (Juana I de Castilla, llamada «La Loca», 1479-1555) - and, consequently, under the right of continuity, their son Charles V, Holy Roman Emperor (Carlos I de España and V del Sacro Imperio Romano Germánico, 1500-1558) and became grandmaster of the Order.

Habsburgs were divided into two branches - Spanish and Austrian. And, accordingly, the Order was divided into two branches - Spanish and Austrian.

The Austrian and Spanish governors wished to become the only stewards of the Order - an order in which most European knights tried to become a member. In 1724, even a special congress was held, in which the dispute between two branches of one dynasty was considered, but any decision wasn't accepted. With the tacit acceptance of both sides, the Austrian and Spanish governors created two chapters of the Order, independent of each other. By that time it was already a monarch's reward to his subjects. The Carlism (Bourbon) contenders for the Spanish throne had their own grandmaster and appointed their members from 1845 to 1900. Napoleon's elder brother Joseph Bonaparte (Joseph Bonaparte, 1768-1844), while on the Spanish throne, also awarded the Order of the Golden Fleece from 1808 to 1813.

In the Statute of the Order of the Golden Fleece, strict rules were prescribed, which, however, were not always fulfilled. Earlier, only Catholics could be members of the Order, but Ferdinand VII (Fernando VII de España, 1784-1833) decided to leave this principle - he wanted to pay tribute to those who returned to the Spanish throne of the Bourbons. In Austria, these innovations have not been introduced.

It is really interesting, that the rules of the Order required, after the death of the rewarder, to return the Order Badge to the Order. Therefore, in the museums, the Signs of the Order were found only when there was a kind of political catastrophe, and it was impossible to return the Order's sign.

The Austrian branch of the Order of the Golden Fleece has, unlike the Spanish, preserved its original aristocratic and

religious character. The Order was awarded only to members of the royal families and to the higher knights who professed Catholicism. The kings of the Polish–Lithuanian Commonwealth were among the first contenders. For example, the Swede Sigismund III Vasa (Zygmunt III Waza, 1566-1632), his son Władysław IV Vasa (Wladyslaw IV Waza, 1595-1648), Michal Korybut Wiśniowiecki (1640-1673), an Ukrainian of origin, but an unlucky son of Bogdan's Khmelnytsky (1595-1657) main opponent - Jeremi Wiśniowiecki (1612-1651).

In the XVIII century, the Order of the Golden Fleece testified to the high status of the person who received it. Signs of the Order began to be generously decorated with precious stones. Particularly Augustus II the Strong was distinguished (August II der Starke, August II Mocny, 1670-1733)-elector of Saxony and King of the Polish–Lithuanian Commonwealth (whose portraits are pretty much in the Lviv Art Gallery). He did not seem to be a stranger to the Ukrainian reader - the God-feared King of Poland, the Grand Duke of Lithuania, the Rus, the Prussians, the Mazovians, the Livonian, the Kuvanskiy, the Volyn, the Podolsky, the Podlaskie, the Inflian, the Smolensk, the Seversky, the Chernigov, the Elector, the Saxon prince. Under the «Rus'» here is meant the true Rus' - the present Galicia, not Muscovy.

According to this, a lot of his portraits with the Badge of the Order of the Golden Fleece were left in the Lviv Art Gallery. Augustus II the Strong ordered the whole set of accessories, decorated with diamonds - here also belonged the Badge of the Order of the Golden Fleece. What is noteworthy, he wore this sign with the same diamond sign of the Order of the White Eagle, which was eventually banned by the Charter of the Order. The August III Sas (1696-1763) was not lagging behind his father, also the God-feared King of Poland, the Grand Duke of Lithuania, the Rus, the Prussians, the Mazovians, the Livonian, the Kuvanskiy, the Volyn, the Podolsky, the Podlaskie, the Inflian, the Smolensk, the Seversky, the Chernigov, hereditary prince of Saxony, prince-electoral (whose portraits are also presented at the Lviv Art Gallery). And behind them came the higher and enlightened gentry of the Commonwealth. For example, Jan Kajetan Jabłonowski, (1699/1700-1764), Prince of the Holy Roman Empire since July 4, 1744, a statesman of the Commonwealth (senator), a soldier, a poet, patron, who finished his knight's way in Ostroh, whose portrait is also stored in the Gallery. The last King of the Commonwealth, Stanisław August Poniatowski (1732-1798) (again present in the Gallery collection).

The flame on the Sign of the Order often symbolized red precious stones - rubies, grenades. The sign was generously decorated with diamonds, so that the characters of the Order (fire, flint, crepe, and trumpet) were depicted very symbolically. However, gradually the Sign of the Order was found in a single style: the Golden Fleece began to attach to the flint with a flame, and the flint - to the image of a trumpet with arches of blue enamel and the motto of the Order of «Pretium Laborum Non Vile». And the whole composition ends with a golden turtle. In this form, the Order of the Golden Fleece exists to this day.

For us, Ukrainians, more interesting is the story of the Austrian branch of the Order of the Golden Fleece, which is closer to us. She has faced many transformations, changed the basic forms of government and monarchy, which had the right to manage the Order. The Battle of Austerlitz was one of the most important and decisive engagements of the Napoleonic Wars. In what is widely regarded as the greatest victory achieved by Napoleon, the Grande Armée of France defeated Holy Roman Emperor Francis II. In 1804 Francis II received the title of the emperor of Austria, striving to remain equal in rank with Napoleon, who in the same year was proclaimed as the hereditary emperor of the French. In his title is mentioned «We, Francis the First, by the Grace of God Emperor of Austria; King of Jerusalem, Hungary, Bohemia, Dalmatia, Croatia, Slavonia, Galicia and Lodomeria; «The official names of the Ukrainian lands were: Kingdom of Galicia and Lodomeria, with Grand Duchy of Kraków (Königreich Galizien mit dem Großherzogtum Krakau und den Herzogtümern Auschwitz und Zator) and (Herzogtum Bukowina, 1849-1918). Carpathian Ruthenia did not have its own autonomy and was part of the Kingdom of Hungary (Königreich Ungarn, Magyar Királyság).

Accordingly, higher dignitaries of these lands claimed to be awarded the Order of the Golden Fleece. Thus, one of the first marshals of the Diet of Galicia and Lodomeria in 1825-1829 was Anthony Yuzef Lancorkonsky (Antoni Józef Lanckoroński, 1760-1830), who from 1781 was the member of the Masonic lodge «Under three helmets», which also gives him access to higher authorities.

Alfred Potocki (Alfred II Józef Potocki, 1817-1889) ,also marshal of the Diet of Galicia and Lodomeria received an order from the Emperor Franz Josef. Alfred Potocki was a patron, a passionate connoisseur of French architecture, he ordered the construction of the residence of the governor of Galicia, the famous Potocki Palace in Lviv Mykoly Kopernyka Street, 15 to the Parisian architect Louis Doverne (Louis Dauvergne, 1854-1937), but did not see it completed. Roman Potocki (Roman Alfred Maria Potocki, 1851-1915) completed the building of the palace. The palace became one of the best pearls of the Lviv Art Gallery today.

Subsequently, in the days of Franz Joseph I (1830-1916), the Austrian Empire is transformed into the Austro-Hungarian monarchy (Osstrák-Magyar Monarchia), which we know. And in this form it existed in the years 1867-1918 until the collapse of the First World War.

After the division of the Order of the Grand Master in Austria, there were emperors Franz I (Franz I Stefan von Habsburg-Lothringen, 1708-1765), Joseph II (Joseph II von Habsburg-Lothringen, 1741-1790), Leopold II (Leopold II von Habsburg-Lothringen, 1742-1792), Franz II (Franz II. Joseph Karl von Habsburg-Lothringen, 1768-1835), Ferdinand I (Ferdinand I von Habsburg-Lothringen, 1793-1875), Franz Joseph I (Franz Joseph I von Habsburg-Lothringen, 1830-1916), his main portrait in the mantle of the Order of the Golden Fleece of Johann Baptista Lampi (Johann Baptist Lampi der Ältere, Giovanni Battista Lampi, 1751-1830) adorns the main entrance to the Diduschytsky / Lozynsky palace, from where the Lviv Art Gallery began, Lviv, Stefanik, 3 street).

The last Great Master and ruling emperor was Karl I von Habsburg-Lothringen, (1887-1922). Later, already in exile, the Great Master became his son, Archduke Otto (Otto von Habsburg, 1912-2011), Head of the House of Habsburg-Lorraine. He was born in 1912 and was the legal successor to Emperor Karl I, who died in exile after the Republic of Austria was proclaimed in November 1918.

After the fall of the Austro-Hungarian Empire, the question arose - who will be the manager of the Order of the Golden Fleece. There were attempts by Belgium to declare their rights to the Order, because it was created on the territory of modern Belgium. However, the King of Belgium Albert (Albert I, 1875-1934) decided that it was incorrect in relation to the Habsburgs and refused.

Initially, during the interwar period, the Austrian authorities were very reluctant to everything what refers to the Habsburg monarchy. And only World War II turned the Austrian republic into its own history and tradition. After the Nazi catastrophe, the government of the Austrian republic recognized that the rule over the Austrian branch of the Order should belong to the Habsburg-Lorraine home. And by its Decree of September 16, 1953, the Order was recognized as the legal entity of international law.

The Austrian government placed the archives and insights of the Order at the State Treasury and in Hofburg and allowed the Order to be used by them in carrying out their ceremonies. The Austrian Order preserved the original statutes and the official language of the Order is French.

Until recently, the head of the Order was Otto von Habsburg - by the way, he was not indifferent to Ukraine «Ukraine also belongs to the Central Europe» published in the number 9 of the magazine «Jl» for 1997. He has visited Ukraine more than once.

Today, the grandmaster of the Austrian branch of the Order of the Golden Fleece is the grandson of the last ruling Austrian emperor Karl von Habsburg (Karl von Habsburg, 1961). The Habsburgs continued to reward even after the throne was lost. And also visited Galicia and Bukovina, which have a clear family sentiment. Not so long ago he visited the Lviv Art Gallery.

A similar story with the exile of monarchs and the existence of the Order overseas was also in Spain. The Spanish Bourbons, who inherited the right to the Order of the Habsburgs, were expelled from the country in 1931. After the restoration of the monarchy in Spain, the Order has retained its high status, and now its head is King Philip VI (Felipe VI de Borbón y Grecia, 1968). The Spanish Order of the Golden Fleece is more liberal than the Austrian. It accepts members of both non-

Візит Карла фон Габсбурга (посередині) до Палацу Потоцьких 2 жовтня 2008 р.

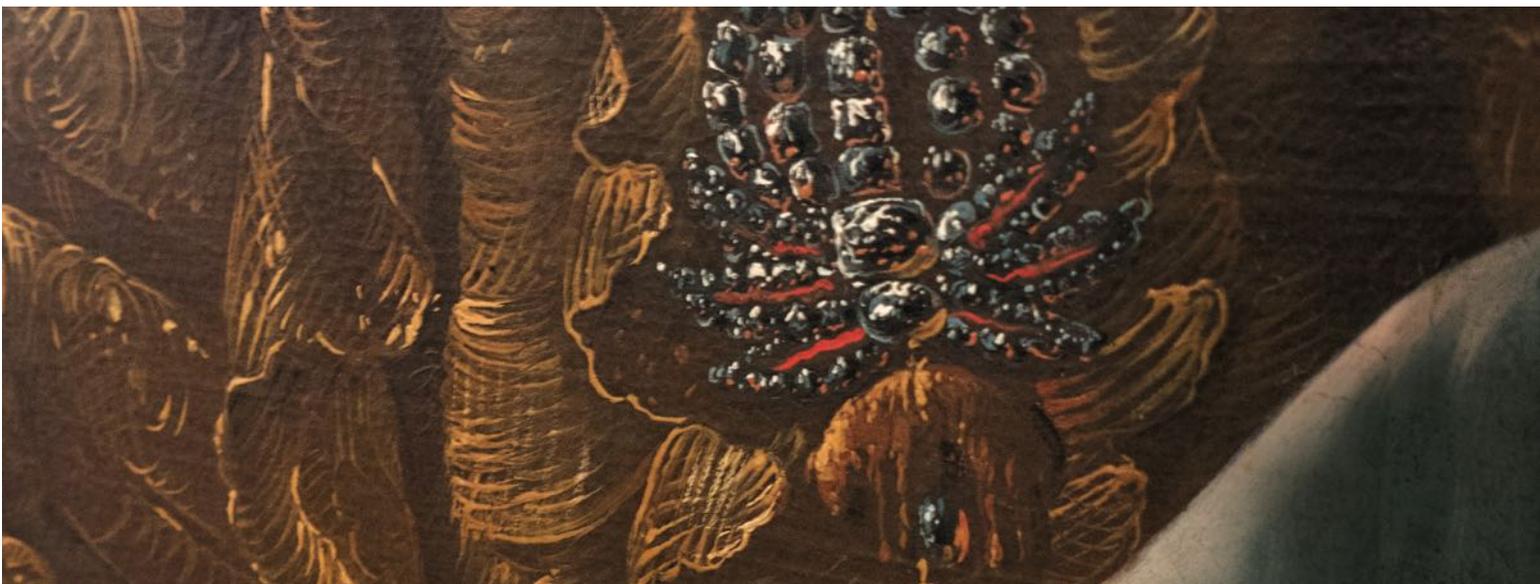
Catholics and women. In 2015, this prize was awarded to the little infant of Spain, Leonora (Leonor de Todos los Santos de Borbón Ortiz, 2005) - the daughter of King Philip. The Women's Badge of the Order is not worn on the cervical tape or chain, but on the red ribbon.

At the present time, there are 18 living knights and ladies honored with this highest award from Europe. Among the knights of the Austrian Order of the Golden Fleece, apart from the members of the imperial and royal houses of Austria, are Jean, the Grand Duke of Luxembourg (Jean de Luxembourg, 1921), Philip I, King of Belgium (Philippe Léopold Louis Marie, 1960), Prince of Liechtenstein Hans-Adam II Hans-Adam II, 1945).

Over time, the relationship between the two branches of the Order, Austrian and Spanish, were coordinated, and today the only knight of both branches of the Order is the current King of Belgium Albert II (Albert II van België, Albert II de Belgique, 1934).

February 25, 2019, Livo

Портрети
Кавалерів та Дам
Ордену
Золотої Ступи

*М*оходження: твір надійшов
1940 р. зі збірки графа Леона
Пінінського

Франциск I, син Карла V графа Ангюлемського і Луїзи, принцеси Савойської, двоюрідний брат короля Людовика XII, якого він заступив на престолі у 1515 році, був вагомим покровителем мистецтв. Фактично він ініціював французьке Відродження, залучаючи багатьох італійських художників до роботи в Шато де Шамбор, в тому числі Леонардо да Вінчі. Великий художник привіз із собою «Мону Лізу», яку згодом придбав Франциск. За його правління відбулися важливі культурні зміни у піднесенні абсолютної монархії у Франції, поширенні гуманізму та протестантизму, початок французької колонізації Нового Світу.

На початку XVI століття правителі почали надавати вагу політичній значимості своїх портретів для васалів як способу нагородити їх за вірність. У цьому Франциск I був надзвичайно успішний. На портретах він зазвичай постає в елегантному та благочестивому образі правителя, сповненого сили. Один із найвідоміших портретів короля виконав Йос ван Клеве близько 1525 року, а згодом майстерня художника виготовила щонайменше 20 точних копій і значно більше реплік, які властелін вручав як подарунки.

Нагороджений Орденом Золото-го руна у 1516 році.

Літ.: Henny. P. 7–9; Baetjer. P. 270

J.-B. Muir

Послідовник Йоса ван Клеве, 1480-1540
Портрет Франциска I, короля Франції
мідь, олія, 16,5 x 12,5
Інв. № Ж-418

*П*оходження: твір надійшов
зі збірки Болеслава Ожеховича

Королі з династії Валуа, які об'єднали Францію та зміцнили свою владу після Столітньої війни, часто займалися дипломатією та веденням війн в Італії, таким чином прихильність до італійського мистецтва поступово формувала їх смак. Починаючи з Франциска I, королі Франції змагалися з імператорами Священної Римської імперії не тільки на полях битв у затяжних війнах, але й у заступництві над усіма красними мистецтвами. Французькі монархи витрачали величезні суми на оновлення або будівництво замків, особливо Фонтенбло, де працювали кращі італійські художники. З часом придворна італійська культура почала визначати світське життя королівського двору та французької знаті. На полотні зображено саме таке дійство: перед королем танцюють шляхетні пари, а позаду заходить чоловік вбраний у чорні шати, в якого на грудях можна розгледіти Орден Золотого руна.

Літ.: Fliegel, Jugie. P. 204–206.

І. О. Жу:

Владислав Бакалович, 1833–1904
Бал при французькому дворі
полотно, олія, 100,5 x 162
Інв. № Ж-1603

*П*оходження: твір надійшов зі збірки князів Любомирських

*В*ідомий як «Testa di ferro», завдяки своїй військовій доблесті. Еммануїл Філіберт, герцог Савойський був видатним політичним стратегом та блискучим воєначальником. Він був другим двоюрідним братом священного римського імператора Карла V, якому служив у війні проти Франциска I та відзначився у захопленні Едена в липні 1553 р. У тому ж році він заступив свого батька як герцог Савойський; проте честь була титульною, оскільки більшість спадкових земель були окуповані французами з 1536 р. Еммануїл Філіберт продовжував служити Габсбургам з надією відвоювати свої землі; був губернатором Нідерландів при Філіпові II з 1555 по 1559 роки. Як командувач при вторгненні Іспанії у північну Францію, герцог здобув знамениту перемогу в Сен-Кантен в 1557 р. Після підписання у 1559 миру між Францією та Іспанією Еммануїлу Філіберту повернули герцогство. Решту свого життя він провів повертаючи втрачені території, вправно використовував європейські військові суперечки, щоб відвоювати свої землі у Франції та Іспанії.

Цілком можливо, що цей портрет герцога був написаний на вшанування перемоги іспанців над французами в битві при Сен-Кантен у 1557 році. На портреті герцог зображений у віці близько двадцяти п'яти років. Він намальований у половину зросту та вбранний у парадний обладунок, а на грудях у нього Орден Золотої руни. Вірогідно саме в цьому обладунку

Еммануїл Філіберт брав участь у цій битві. Червона стрічка, одягнена через ліве плече, вказує на те, що він був командиром однієї з іспанських армій.

Нагороджений Орденом Золотої руни у 1546 році.

Літ.: Woodall. P. 347.

J.-B. Muz.

Коло Антоніса Мора

Портрет Еммануїла Філіберта, герцога Савойського, бл. 1555-1558 року

дерево, олія, 33 x 25,5

Інв. № Ж-420

Походження: твір надійшов 1940 р. зі збірки Львівської міської галереї, раніше знаходився в збірці Агенора Голуховського

Вратислав фон Пернштейн на прізвисько «Пипний» (чес. Vratislav II. z Pernštejna «Nádherný»; Вельке Мезиржичі, 9.07.1530 – 20.10.1582, Лінц).

Чеський державний діяч, Великий канцлер Чеського королівства (1566–1582), одна з найбільш відомих особистостей Чехії часів правління Рудольфа II.

Гасло: «ХТО ВИТРИМАЄ, ПЕРЕМОЖЕ!».

Вратислав народився в родині моравського земського гетьмана Яна IV з Пернштейнів та його другої дружини Гедвіки з Шльмберка. Родина Пернштейнів, яка вела свій початок із XIII ст., стала підтримкою правлячого дому Габсбургів та проіспанської партії в країні. Походження, масшатність та особисті риси підняли Вратислава на ієрархічні вершини в Чехії та в імперії загалом. Його вважали людиною ренесансу і називали «Пипним».

У 1543 році завдяки габсбурзькому полководцю Ніколаусу фон Сальму юнака прийняли до австрійського двору. Потім він служив при дворі короля Чехії Фердинанда I Габсбурзького, де був приставлений до імператорських синів Фердинанда та Максиміліана і разом з ними проходив навчання. З часом, перебуваючи на службі у Фердинанда, побував у Брюсселі. Згодом перейшов до принца Максиміліана, з яким у шістнадцятирічному віці

брав участь у Шмалькаденській війні проти протестантів. За наказом імператора супроводжував принца до Вальядоліда (Кастилія), де виконував обов'язки чапника, командира, шталмейстера, посланця принца до Чехії. Був відправлений Максиміліаном з місією до Риму, до папи Юлія. Водночас його можна було бачити при королівських та великокняжих дворах Франції, Північної Італії, Англії.

У 1555 році одружився з іспанкою Марією Максиміліаною Манріке де Лара Мендоса (бл. 1535–1608), дамою при дворі Максиміліана, ревною католичкою, фрейліною інфанти Марії Іспанської, дружини принца Максиміліана. Цей шлюб – один із проявів боротьби за укріплення прокатолицької політики Габсбургів в Чехії, яка була оплотом антитринітаризму. Залишаючись людиною широких поглядів і великої терплячості, зв'язав себе з політикою імператора. Його дім у Празі, де панувала дружина Марія Манріке, називали «іспанським будинком», там збиралась іспанська знать, частим гостем був іспанський легат Гільермо де сан Клементе.

1562–1566 рр. займав високу посаду шталмейстера при дворі Максиміліана.

У 1564 р. покровитель Вратислава, принц Максиміліан Габсбурзький, стає королем Чехії. Заручається згодою Чеського земського сейму на відправку чеського війська на чолі з Пернштейном супроти Сулеймана II, але з невідомих причин військо до бою не вступило.

У 1567 році Вратислав отримує від Максиміліана, на той час вже імператора, Литомішльське панство. Запрошений архітектор

Джанбаттісто де Сала буде там замок, знаний як «Мармуровий», одну з найяскравіших споруд ренесансної архітектури на чеських землях. Як нагороду, отримує від Цісаря щедро прикрашений церемоніальний меч роботи міланського майстра Антоніо Піччініно (знаходиться нині у Музеї історії мистецтв, Відень). Вратислав Пернштейн вів розкішний спосіб життя, брав участь у турнірах, замовляв для цих герців золоті та срібні обладунки, через потяг до азартних ігор програвав чималі суми. З часом у нього вже був свій почет, який нараховував бл. 50 осіб, на утримання якого витрачав 500 та більше талерів.

Вратислав користувався довірою короля, який призначив його на пост Великого канцлера Чеського королівства 17 липня 1572 р. По смерті польського короля Сигізмунда II Августа, Вратислав Пернштейн очолює урочисте посольство до Варшави, аби переконати елекційний сейм обрати королем Речі Посполитої габсбурзького кандидата. Перемовини вів польською мовою. Володів досконало німецькою, адже переклав тронну промову Рудольфа II, виголошену під час коронування у 1575 р.

Вратислав фон Пернштейн – великий покровитель та поціновувач мистецтва. З його іменем пов'язана знаменита Рудницька портретна галерея. Спочатку вона знаходилась у родовому гнізді Пернштейнів у Литомішлі і вважалась однією з найбільших збірок іспанського живопису за межами Іспанії.

У шлюбі Вратислав прожив 27 років. За різними даними, у пари народилось від двадцяти до двадцяти двох дітей, які вмирали

Невідомий художник Празького двору, II пол. XVI ст.
Портрет Вратислава фон Перштейна, кін. XVI ст.
дерево, олія, 61,4 х 49
Інв. № Ж-1960

при народженні або у ранньому віці. Батька пережили пість дочок і два сини. Старший син Ян (1561–1597) вступив на імператорську військову службу, став верховним головнокомандувачем в Угорщині. Його військо стримувало напади турків. Воював хоробро, загинув у 1597 році у жорстокій битві при облозі фортеці Раба. Перед смертю Ян продає замок Пернштейн, званий «королем моравських градів», а потім багато інших помість та міст. Казкове багатство роду Пернштейнів розтануло на очах сучасників. Молодший син Максиміліан обрав шлях каноніка в Оломоуці.

На портреті барона зображено в позі донатора, в костюмі кавалера Ордену Золотої руни. На ньому яскраво-червоне вбрання: оксамитовий талар (лат. *tunica talaris* – одяг до п'яток) – довге парадне вбрання, царський одяг, порфира та мантия. Саме таке вбрання одягали кавалери Ордену в часі урочистостей. Костюм доповнювався капелюхом, червоними панчолами, білими чоботами на червоних підборах. Мантия розшита золотою ниткою: серед рослинного орнаменту вишите золоте руно на ажурній ланці. Краї мантиї оформлені вузькою срібною облямівкою з вишитим золотом написом: «JE L'AI EMPRIS – AUTRE N'AURAY», або латиною, і коротше – «NON ALIUD» / «Я ВОЛОДІЮ – ІНШОГО НЕ ХОЧУ», який мимоволі асоціюється з наполегливою і тривалою боротьбою між Іспанією та Австрією за посідання Ордену Золотої руни. Посідання руни з геральдичними емблемами Бургундії не має випадкового, зовнішнього характеру: на одній стороні брошки-огнива часто

розміщується зображення Ясона, який бореться з хранителем руни – драконом, а довкола зображення – підпорядкований йому другий девіз ордену – «PRETIUM LABORE NON VILE» / «НАГОРОДА НЕ ПОСТУПАЄТЬСЯ ПОДВИГУ». Проте залишається загадкою: що та з якого приводу прирівнюється до подвигу аргонавтів.

Саме у такому вбранні з'явився на святкуванні з нагоди започаткування ордену у Лілії в 1431 р. король Філіп Добрий разом зі своїми кавалерами Ордену. Вінчав увесь урочистий вистрій орденський знак – Золоте руно (тобто зображення кучерявої шкіри баранця), перехоплене паском посередині, яким кріпилось до ланцюга. Для повсякденного носіння ордену використовувалась муарова стрічка червоного кольору.

Орден Золотої руни Вратислав Пернштейн отримав у 1555 році з рук Франціска II Іспанського на капітулі в Антверпені.

Літ.: Лазарев. С. 20; Спаский. С. 36–37; Каганэ. С. 37; Путівник 1985. С. 101; Тананаєва 1986. С. 116–118; Альбом. С. 44, іл. с. 45; Козинкевич 2008. С. 14; Soukal. S. 37; Chudoba. S. 59–60; Fritzová, Růžička. S. 104–165; Stepánek, Bukolská 1972. S. 19; Stepánek, Bukolská 1973. S. 34; Koran. VII. S. 3; Rudolfínska kresba; Bukolská. S. 517, 520; Stepánek 1985. S. 28; Panek. S. 315; Marek. S. 7–39; Kubíková. S. 155, 156, 178; Ryantová. S. 528.

G. Kozinkevich

*П*оходження: твір надійшов у 1971 р. з Львівського історичного музею

Сигізмунда III Ваза (швед. Sigismund, лит. Žigimantas, пол. Zygmunt; Замок Гріпсгольм, 20.06 1566 – 30.04 1632, Варшава)

Повний титул: Божою ласкою Король Польщі, Великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Київський, Волинський, Підляський, Інфляндський, а також діючий король Шведський, Готський і Вандалський.

Герб «Ваза» (швед. «Vasaätten»).

Гасла: «PRO IURE ET POPULO» / «ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І НАРОД» та «COR REGIS IN MANU DOMINI» / «СЕРЦЕ КОРОЛЯ В РУКАХ ГОСПОДА».

Син фінського князя Юхана (з 1569 р. король Швеції Юхан III) та Катерини Ягеллонки, доньки Сигізмунда I Старого. Від народження був оточений турботою матері та незаміжніх тіток, виховувався як ревний католик і поляк у протестантській країні. В результаті «релігійних битв» виборів право бути католиком. Його фанатизм уподібнювався фанатизму Філіпа II Іспанського.

Невисокого на зріст, хирлявого Сигізмунда не любили при європейських дворах. Не був пристосований до військової справи, дещо боязкий, хоча прихована жорстокість вибухала час від часу. Відавав перевагу музиці, живопису, займався садом та городом, грав у м'яча, цікавився золотарством і алхімією.

Суворе виховання допомогло йому уникнути в майбутньому надуживань, характерних для польських королів. Зранку у костелі молився на двох літургіях поспіль. У своїх політичних переконаннях схилився на бік абсолютистської монархії.

1568-го року батько Сигізмунда Юхан Ваза скинув зі шведського престолу свого рідного брата Еріка XIV і посів його місце. Можливо, це була помста за власне приниження. Адже брат-король ув'язнив Юхана з дружиною у замку Гріпсгольм, недалеко від Стокгольма у 1563 році за спробу відокремлення Фінляндії від Швеції.

У грудні 1568 року помирає король Стефан Баторії і починається кампанія з вибору нового короля Речі Посполитої. Походження Сигізмунда III давало йому право претендувати на трон. Його підтримувала сестра матері Анна Ягеллонка та коронний гетьман Ян Замойський. Ерцгерцог Максиміліан III Габсбург, підтримуваний родиною Зборовських, був суперником Сигізмунда III. Литовські посланці склали протест, в якому йшлося про відмову обидвом кандидатам. Литовці очікували вдалого політичного моменту, аби виторгнути та отримати повну автономію в Речі Посполитій. Сигізмунд III прагнув заручитись підтримкою литовської шляхти і тому пообіцяв надати привілеїв, що підтверджував статус Великого князівства Литовського. 1587 року Сигізмунда III офіційно оголосили Великим князем Литовським і королем Польщі у Вавельській катедрі.

Спокій у країні порушував Максиміліан III, який не здався

у своєму прагненні перемогти Сигізмунда III. Восьмитисячне військо австрійців оточило Краків. Атаки були відбиті і гетьман Ян Замойський змусив вороже військо тікати, розбивши ворогів під Бичиною 23 січня 1588 року. Взятий у полон ерцгерцог відмовився від претензій на престол і був відпущений за угодою в 1589 році

Після смерті Юхана III Сигізмунд III успадковує трон Швеції. Через запеклу боротьбу з реформацією налаштовує супроти себе протестантів, які підняли повстання і скинули його, оголосивши королем стрийка Сигізмунда – Карла IX у 1604 році. В боротьбі за країну трьох корон він втягнув Річ Посполиту у війну, яка тривала 60 років і перетворилась на джерело поразок і великих втрат у зовнішній політиці. Війна завершилась так званім «Потопом».

Сигізмунд III захопився ідеєю приєднання Московського князівства до Речі Посполитої. В Московії почалось «смутное время», яке тривало кільканадцять років (смерть Івана Грозного, Бориса Годунова). Шляхта підтримала Дмитрія Самозванця (Григорія Отреп'єва). У результаті таємних перемовин була укладена угода про московський трон. Самозванець віддає Польщі українські Чернігово-Сіверські землі та Смоленщину, одружується на Марії Мнішек, доньці польського магната, воеводи сандомирського Юрія Мнішека. Бояри, які були в опозиції, вбили царя і його прибічників та посадили на трон Василя Шуйського. Через союз останнього з Швецією і антипольську політику починається війна з мокшею (облогою Смоленська у 1609 році),

Симон Богушович, 1574-1648
Портрет Сигізмунда III Вази, бл. 1611-1613 рр.
полотно, олія, 114 x 86,5
Інв. № Ж-4546

яка триватиме до 1618 року. 4 липня 1610 року у битві під Клушино 48-тисячне московсько-шведське військо було розбите 12-тисячним військом Речі Посполитої та запорізькими козаками. Опісля було захоплено Москву і взято у полон Василя Шуйського. 29 жовтня 1611 року колишній цар Шуйський з братами Дмитром та Іваном склали омаж у Варшаві.

Проте втримати московський трон для сина Владислава IV, якого обрали царем московські бояри, Сигізмунд III не зміг. Спочатку довго не відпускав його до Москви, що дало час супротивникам Владислава зібрати супроти нього військо, а потім не надав йому допомогу. Можливо, Сигізмунд III сам хотів посісти московський трон, а в результаті нічого не отримав ні він, ні його син. Однак до Речі Посполитої було приєднано Смоленщину, Черкащину та Сіверщину за угодою 1618 року у Деуліно.

Інтереси Сигізмунда III сягали південно-східних кордонів Речі Посполитої. Захопивши Молдавію, викликав незадоволення Османської імперії. Битву під Цепорою 1620 року він програв. Битва під Хотином (02.09.1621 – 09.10.1621) між поляками і турками зупинила експансію османів до Європи. Вирішальну роль зіграло військо запорізьке на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним, яке нараховувало 41 500 козаків і 300 донських козаків. Коронне військо польське було сформоване з 30 тисяч вояків. У ході битви виявилась низька придатність польських гусарів (коні майже всі були перебиті). Цю перемогу науковці справедливо вважають заслугою козаків, які

зупинили наступ Османської імперії під орудою Османа II. За угодою Сигізмунд III пообіцяв стримувати козаків від походів на землі Османської імперії.

До військових дій зі Швецією, Московією, Османською імперією Сигізмунд III постійно залучав козацтво на чолі з гетьманами Війська запорізького С. Кішкою, Г. Крутневичем, Я. Бородавкою, Г. Голубом (Гаврилом Голубком), П. Сагайдачним та М. Дорошенком. Однак утиски та репресії, які застосовував польський король до козацтва, викликали національно-визвольні повстання на чолі з Х. Косинським (1591–1593), С. Наливайком (1594–1596), М. Жмайлом (1625), Т. Федоровичем (1630).

Сигізмунд III видав Універсал щодо укладення спеціальних реєстрів Війська запорізького, проводив перемовини з козацтвом для визначення його політико-правового статусу, що завершилися угодами: Вільшанською (1617) та Росташицькою (1619).

За правління Сигізмунда III, фактично, почалась епоха Речі Посполитої як держави. Прагнучи до абсолютизму в боротьбі зі шляхтою і сеймом, він призвів до того, що в сеймі утвердилась державна анархія – «Liberum veto» («Вільне вето»).

У 1592 році Сигізмунд III одружився з Анною, донькою ерцгерцога австрійського Карла II, онукою імператора Фердинанда I, яка народила п'ятьох дітей, серед яких і майбутнього короля Владислава IV (1596). Після смерті Анни (1598) Сигізмунд III одружився з її сестрою Констанцією, у 1605 році. У цьому шлюбі народилось семеро дітей,

1609 року – Ян Казимир, майбутній король Польщі.

Тяжко переживав смерть другої дружини Констанції (10.07.1631), не зміг змиритись із втратою і помер 30.04.1632 року від інсульту.

Нагороджений Орденом Золотого руна у 1600 році.

Літ.: Овсійчук 1966. С. 257–258; Овсійчук 1967. С. 21; Тананаєва 1979. С. 139, ил. 48; Белецкий 1981. С. 40–41; Овсійчук 1985. С. 168; Український портрет 2006. С. 117, поз. 57; Muzeum imienia Lubomirskich 1877. S. 106, nr 166; Muzeum imienia Lubomirskich 1889. S. 153; Mańkowski; Avizonis 1966. P. 90–97; Gębarowicz 1969. S. 35–36, il. 16; Gębarowicz 1981. S. 154; Podhorodecki. S. 55–97; Augustyniak; Speičūnas. P. 132–133; Vitkauskienė 2006. P. 31–56; Butvilaitė, 2010. P. 156–159.

Q. Kazimir

*В*ходження: зі збірки
Львівської міської галереї

*Л*еополя І (Відень,
09.06.1640 – Відень, 05.05.1705)

З раннього віку Леопольд виявляв схильність до навчання і одержав досконалу освіту у найкращих вчителів. Володів кількома мовами: латиною, італійською, німецькою, французькою та іспанською. Леопольд вивчав історію, літературу, природознавство та астрономію, особливо цікавився музикою, успадкував музичні таланти батька. Спочатку прагнув стати духовником, тому здобув належну церковну освіту. Однак 1654 року його було проголошено спадкоємцем престолу. Леопольд залишався під впливом отриманої освіти та єзуїтів протягом усього свого життя. Він також зберіг інтерес до астрології та алхімії, наук, які він вивчав під керівництвом своїх вчителів єзуїтів. Однак його освіта, можливо, схилила його відкидати всі компроміси щодо питань терпимості до релігійних конфесій. Кажуть, що Леопольду властиві були фізичні риси Габсбургів. Невисокий на зріст, худорлявий Леопольд був холодним і стриманим на публіці та соціально незручним.

Обраний Священним римським імператором у 1658 р. Леопольд правив до своєї смерті в 1705 р. Правління Леопольда позначене війнами з Османською імперією на сході та суперництвом з Людовіком XIV на заході. Проводячи війну понад десятиліття, Леопольд став переможцем у Великій Турецькій війні завдяки військовим талантам князя Євгенія Савойського. Кар-

ловецьким договором Леопольд відновив майже все Королівство Угорщини, яке потрапило під турецький вплив.

На картині зображено зустріч під Віднем імператора Леопольда та Яна III Собеського, останньому віддається велика пошана. Ян Собеський здобув свою найбільшу славу та політичне визнання у 1683 році, коли одержав перемогу у битві під Віднем, командуючи об'єднаними польськими та німецькими військами проти турків-османів. Тож його персона нерозривно пов'язана з історією Відня: як головнокомандувач союзної армії, він визволив місто, яке вважали втраченим після 12-тижневої облоги. В імперії Габсбургів його визнали «Спасителем Відня та західноєвропейської цивілізації». З цією видатною перемогою він увійшов до літопису світової історії.

Нагороджений
Орденем
Золотого руна у 1654 році.

Літ.: Cranckshaw. P. 110–114.

І. - С. Мур

Артур Гроттгер, 1837–1867
Зустріч Яна III Собеського з імператором Леопольдом
полотно, олія, 101 x 157
Інв. № Ж-2148

Походження: твір надійшов у 1975 від Дирекції художніх виставок і панорам у Москві

Михайло Корибут Вишневецький (пол. Michal Korybut Wiśniowiecki, лит. Mykolas Kaributas Višnioveckis; Білий Камінь, 21.07.1640 – 10.11.1673, Львів)

Повний титул: Божою ласкою король Польщі, Великий князь Литовський, Руський, Прусський, Мазовецький, Жмудський, Інфлянський, Смоленський, Сіверський і Чернігівський.

Герб «Корибут».

Михайло Корибут Вишневецький – польський король, який, водночас, належав до великого могутнього українського роду. Його пращури залишили по собі політичний слід в історії України і Польщі. Бабуся Раїна Могилянка, двоюрідна сестра Петра Могили, митрополита Київського, заснувала біля Лубен Мгарський монастир, а її чоловік, князь Михайло Вишневецький – Густинський та Ладинський монастирі поблизу Прилук. Друга бабуся, Катерина, вела свій рід від князів Острозьких, зокрема від Костянтина Острозького. Батьки – Єремія Вишневецький та Гризельда Констанція Замойська – прийняли католицизм.

Майбутній король виховувався у бабусі Катерини Замойської з Острозьких до 1642 р. З 1648 року перебував у резиденції єпископів полоцьких, навчався у єзуїтів в Ніцці в колегіумі Carolinum у 1650 році. Опікувався Михайлом Вишневецьким після повернення

на батьківщину вуйко – ординат Ян Замойський, воєвода сандомирський. Після смерті батька у 1651 році дорога Михайла пролягла до королівського двору. Завдяки підтримці королеви Людовіки Марії, у 1656 році розпочинає навчання у Празькому університеті, потім навчається у Дрездені та Відні. 19 червня 1660 року повертається додому. Був надзвичайно освіченою людиною, володів вісьмома мовами – грецькою, латиною, французькою, німецькою, іспанською, татарською, турецькою, російською.

У 1648 році, коли Михайлові було 8 років, його батьки втрачають землі на Правобережній Україні та Задніпров'ї внаслідок повстань під проводом Богдана Хмельницького. Михайло Вишневецький прагнув повернути землі, 56 міст, сіл без ліку, які з часом перейшли до Російської імперії. І тому наприкінці 1663 року бере участь у поході проти Московії. Веде власний регімент і стає на чолі козацької хоругви у чині полковника.

Все, що отримав князь Михайло від Московії – символічне відшкодування, 80 000 золотих. Великі втрати його статкам принесла і польсько-шведська війна («Потоп»). Князь Михайло Корибут Вишневецький залишився без князівства.

Як же могло так статись, що українець, хоча й католик, син Єремії Корибута Вишневецького Михайло потрапив на польсько-литовський трон?

Після укладення Андрусівського перемир'я у 1667 р., за яким Річ Посполита втратила Лівобережну Україну, у короля Яна Казимира Вазни померла дружина Марія Луїза, його опора у політичних справах.

Не в змозі справитись ні з протидією магнатів, невдоволених його політикою, ні з особистим горем, 16 вересня 1668 року він зрікся престолу і виїхав до Франції, де став абатом єзуїтського монастиря св. Мартина в місті Невер.

Новим кандидатом на польський престол певний час був французький кронпринц Людовик II Бурбон Конде, однак «профранцузька партія» прогнала бажаним обрати поляка.

19 червня 1669 року магнати проголосували за «свого», сподіваючись, що молодий король не поставить під загрозу «золоті вольності шляхти». 6 липня князь Корибут Вишневецький присягнув на «Pacta conventa» (угода між польським народом і королем) і 29 вересня коронувався на престол у Кракові.

Стан країни був плачевний: скарбниці порожня, пів-країни з вороже налаштованими магнатами, запустіння у Краківському королівському замку (відсутність скла у вікнах і тепла в покоях) та інше. Польський історик Адам Пшибош зазначає: «Король Михайло правив 4 роки Польщею в один із найскладніших періодів нашої історії». На думку історика, цей король, українець, вишив гірку чашу королівської влади. Саме магнати нагородили ненависного короля, який зруйнував їх плани швидкого збагачення, лайливими прізвиськами. Не обійшлося тут і без наступного короля, який підтримував цей погалос.

Реформи, запроваджені Михайлом Корибутом Вишневецьким, допомогли Речі Посполитій вийти з економічної і політичної кризи.

Данієль Шувальц, бл. 1615-1683
Портрет Михайла Корибуга Вишневецького, бл. 1670 р.
полотно, олія, 80 х 62
Інв. № Ж-3841

Їх кількість важко перелічити: це адміністративна реформа (реорганізація державних інституцій), економічна (торгівельні привілеї всім невеликим населеним пунктам), військова.

У 1672 році Туреччина оголошує війну Речі Посполитій, у державі запанував неспокій. У різних регіонах виникали конфедерації, які відстоювали політичні інтереси, що негативно позначились на ході бойових дій: у червні був втрачений Кам'янець-Подільський. У жовтні, взятий в облогу Львів, виплатив великий викуп турецьким і козацьким військам. 28 жовтня 1672 року у Бучачі уклали мирний договір, за яким Річ Посполита втратила Подільське воєводство, визнала владу Петра Дорошенка на Брацлавщині та південній Київщині і погодилась щорічно платити туркам 22 тисячі дукатів данини.

Турецька загроза зростала і була очевидною та небезпечною. У березні 1673 року опозиційні групи в сеймі дійшли згоди і примірилися. Завдяки введеним реформам справи у війську Речі Посполитої почали потрохи виправлятися. Тесть, австрійський цісар Фердинанд II, на прохання короля Михайла Корибуга Вишневецького, частково вкладав кошти в ослаблене після «Потопу» польське військо. Вже 8 жовтня 1673 року під Золочевом сформували 40-тисячну армію. 12-тисячне військо литовське стояло під Берестечком. Готувався похід на Хотин, де знаходилось турецьке військо під командуванням Хусейна-паші. Стан здоров'я польського короля погіршувався. Він ще знайшов в собі сили провести огляд війська 8 жовтня і виїхав до Львова. Командування

передав коронному гетьману Яну Собеському та польському гетьману Дмитру Юрію Вишневецькому. Отримавши перемогу над турками, Річ Посполита фактично пережила поразку, бо на турецько-польській війні загинуло більше, ніж дві третини чоловічого населення.

5 листопада король підписав тестамент, а 10-го числа того ж місяця 1673 упокоївся від виразки стравоходу, викликаной постійними нервовими стресами. Хоча існує інша версія, яка має небезпідставне право на існування – фізичне усунення короля, якому передували неодноразові спроби.

Діяльність короля Михайла Корибуга Вишневецького важко переоцінити. Ціна запроваджених ним змін була чималою – Михайло Вишневецький заплатив за них власним життям. Але наслідками його численних реформ в усіх сферах життя скористався інший король – наступник, політичний суперник Ян III Собеський.

27.02.1670 року Михайло одружився з сімнадцятилітньою Елеонорою Марією Юзефою Австрійською (1653–1697). У шлюбі не було потомства. Вагітна королева, внаслідок нещасного випадку, втратила дитину (сина).

Нагороджений Орденом Золото-го руна у 1669 році.

Літ.: Овсійчук 1967. С. 29; Польський портрет. С. 3, кат № 8; Козинкевич 2008. С. 14; Портрети. С. 118–119; Blank. S. 42, nr 459; Skimborowicz, Gerson. S. 130, nr 556; Czajewski. S. 137, nr 565; Mękicki. S. 27; Portrety 1967. S. 126, nr 132; Przyboś 1975. S. 605–609; Przyboś 1984. S. 129–130; Szelest. S. 23, poz. 6; Portret 1993. S.

107, 279, 345, 426–427; Avižonis 1994. P. 273–275; Spečiūnas. P. 84–85;

Q. Kozinkevich

*П*оходження: твір надійшов у 1940 р. із збірки Леона Пінінського

Євген Савойський (fr. Eugène-François de Savoie, нім. Eugen von Savoyen; Париж, 18.10.1663 – 21.04.1737, Відень)

Найвидатніший полководець на службі Габсбургів усіх часів. Генералісімус, військовий реформатор і дипломат, один із визначних стратегів світової історії.

Гасло «ДЕРТ» / «ПРОЦАТИ».

Євген Савойський народився 18 жовтня 1663 року в Парижі в родині принца Євгена Моріца Савойського-Кориньянського графа де Суасон та Олімпії Манчіні, племінниці Джуліано Мазаріні. Батько служив генералом у французького короля Людовіка XIV. Проте батьки були змушені емігрувати через «Справу про отруєння», в якій була замішана матір принца. Дітей покинули на бабусю. Маленький, щуплий, некрасивий, слабкий здоров'ям Євген викликав постійні кпши та зневагу. Людовік називав його розбишакою, маленьким гномом, маючи на увазі його ріст – 1 м 48 см. Незважаючи на те, що сім'я принца належала до найвищих аристократичних кіл (Суассонська гілка Бурбонів), наймолодші сини, а він був шостий, за традиціями ставали ченцями. Євгена називали «маленький абат», проте хлопчина пручався, а досягнувши повноліття, хотів найнятись на військову службу до короля Франції, просячи полк. Людовік XIV відмовив у дещо зневажливій формі: «Молодпй ще! Полк треба заслужити або купити». Пізніше зауважив наступне:

«Прохання було скромним, але той, хто просив – ні». Ображений принц оголосив себе вічним ворогом короля, «просити будете – не повернусь, або не інакше як зі зброєю в руках». Не раз правитель Франції жалкуватиме про свою відмову. Надихнувшись широко розповсюдженими в Європі гаслами боротьби з турками за християнську віру, Євген тікає до Відня. Імператор Леопольд обіцяє юному втікачу своє покровительство і відправляє в армію, під командування Карла Лотаринзького. Туди, де йому загрожувала небезпека, смерть, але й мерехтів блиск слави.

Своє бойове хрещення знаменитий полководець отримав в австро-турецькій війні 1683–1684. Перша битва, у результаті якої було знято турецьку облогу з Відня, продемонструвала видатні здібності принца. Він приймає командування полком загиблого брата Юлія Людвіга.

Перемога християнського світу над Портою стала можливою за участі польського короля Яна III Собеського, герцога Лотаринзького, кюрфюрстів Саксонського, Баварського та запорізьких козаків.

У 25 років Євген Савойський стає генералом, у 30 – фельдмаршалом. Це було неймовірним досягненням навіть для того часу – часу легких та швидких кар'єрних злетів. Під час Третьої нідерландської війни у 1689 році він протистояв Людовіку XIV. Воював з французами на території його рідної Савойї. «Ти ще пошкодуєш, Сір, що не дав мені свій полк», – бурчав він, схилившись над картою битви.

У 1697 році його призначають командувачем австрійської армії,

і він знову воює супроти османів. Битва поблизу Зенте на р. Тісі принесла йому славу, повагу і визнання як одного з найвидатніших полководців Європи. Завдяки цій перемозі Габсбурги підписали з Османською імперією вигідний Карловицький мир (1698–1699). Потім був Італійський та Іспанський походи, що тривали з 1701 до 1714 року. В союзі з англійською армією вщент розбили французів.

У 1704 очолює Гофкригстрат (генеральний штаб) і стає генералісімусом.

У 1716–1718 роках успішно воює у третій австрійсько-турецькій війні на Балканах. Ще раз був головнокомандувачем під час війни за Польську спадщину (1734–1735).

Провів ряд реформ в армії, підняв її боєздатність. Відмінив купівлю командних посад, сам призначав армійських командирів з огляду на особисті риси та заслуги. В австрійських володіннях створював тилові бази. Система таємної дипломатичної переписки та шифрування була найкращою в Європі.

Солдати любили свого полководця за розумну безстрашність і піклування. Союзники вважали австрійського головнокомандувача чесним, надійним, не марнославним. Набув репутацію «Короля ввічливих людей», «Короля честі». Він провів двадцять чотири масштабні битви, з яких сім змінили хід історії. Його методи ведення війни вивчали прусський король Фрідріх Великий та великий завойовник Наполеон Бонапарт.

21.04.1736 року генералісімус Євген Савойський помер від запалення легенів у своєму розкішному

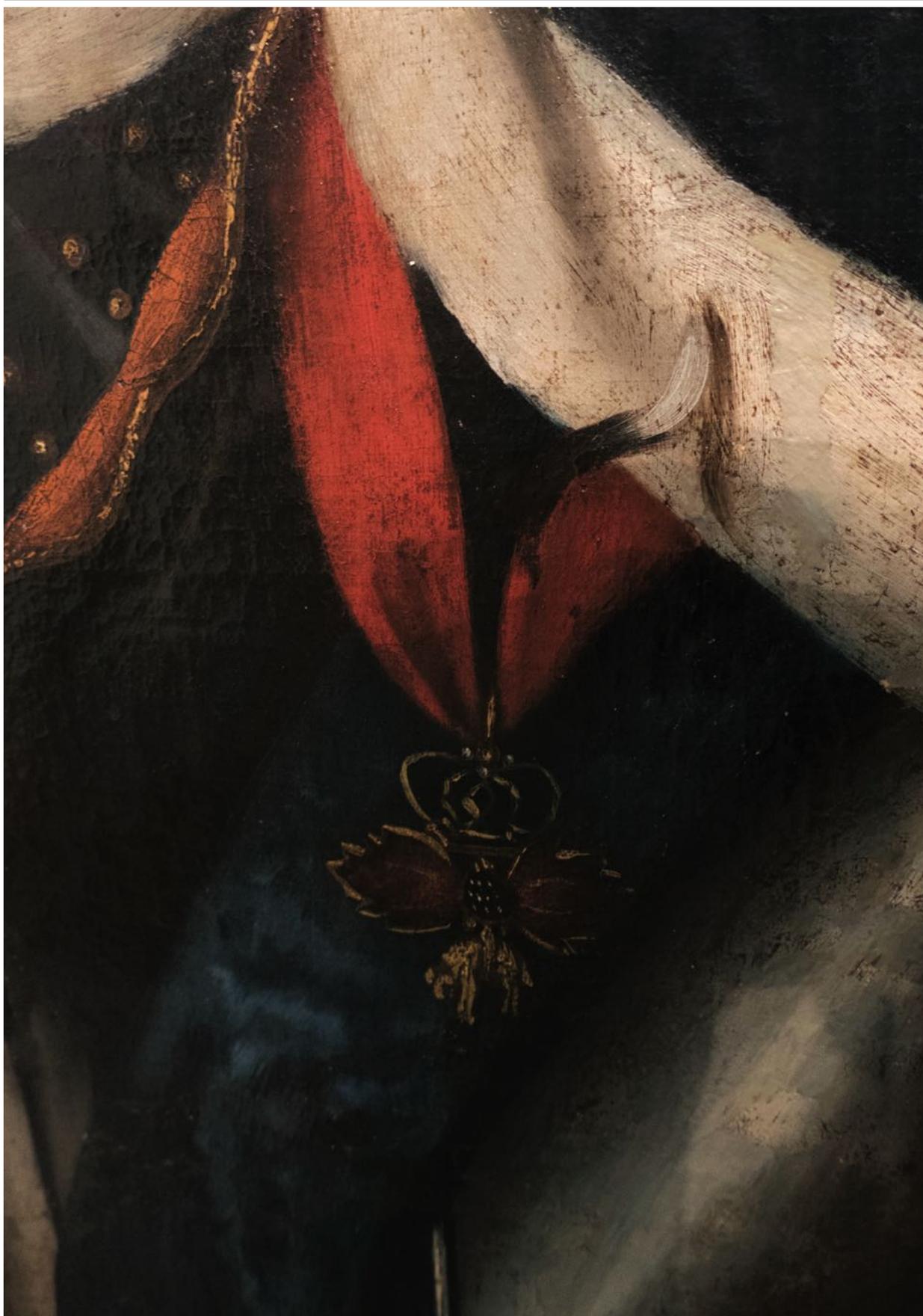
Мартін Мейтенс, 1695-1770
Портрет Євгена Савойського (?)
полотно, олія, 91,8 x 89
Інв. № Ж-1198

палаці Бельведер у Відні, не залишивши потомства. Цю пишну, з французьким бароковим декором споруду побудував архітектор Йоган фон Гільдебрандт. У палаці знаходилась колосальна бібліотека, яка нараховувала тисячі томів. Принц дуже багато читав, вів переписку з Вольтером і Монтеск'є, а також з видатними німецькими вченими, істориками, філософами.

Нагороджений Орденом Золотого руна у 1687 році.

Літ.: Шмидт. С. 173; Клаузевиц. С. 311; Османская империя. С. 243–261; Ивонина. С. 82–83; Ивонин. С. 36–45; Henderson. P. 4, 34, 43–78, 82–111; Braubach 1965. S. 238–243, 280, 281; Braubach 1969. S. 305–307; Weber. S. 104–105; Parker. P. 273–309; Vocelka, Heller. S. 52, 139; Aretin. S. 218; Herre. S. 4, 15, 26, 66, 73, 103; Hochedlinger. P. 60–61, 168–169.

G. Kozminsky

Походження: твір надійшов із Львівського історичного музею у 1961 році

Якуб Людвік Генрик Собеський (Париж, 1667 – 1773, Жовква)

Королевич польський, Князь Олавський (1691–1737), староста Пуцький, претендент на трон Речі Посполитої, Пруського, Угорського королівств, Молдавського князівства.

Герб «Яніна»

Якуб Людвік Генрик Собеський як первісток народився 02.11.1667 р. у Парижі у коронного гетьмана Яна Собеського та Марії Казимири d'Arquien. Хлопчик отримав три імені: Людовік на честь хресного батька, Людовіка XIV; Генрик на честь хресної матері, королеви Англії та Шотландії Генрієти; Якуб на честь діда. Вдома називали люблячи, Фанфанік. Батько називав його Якубом Людвіком.

Виховання було покладено на плечі матері, згідно з приписами батька, який постійно перебував у військових походах. Був невисоким на зріст, шуплий, з вадою хребта. Тому, як пише історик XIX ст. Владислав Завадський: «zalecała mu matka nosić kamizolę z jednego boku podwatowaną».

У 1674 р. після обрання Яна Собеського королем Речі Посполитої, Якуб стає королевичем. Батьки дбали про його присутність при дворі, забезпечили йому участь у військових кампаніях. У коронованих батьків були свої династичні плани на цього юнака. У 1678 р. на Градзєнському сеймі пробували

підняти питання про спадкоємця трону, аби уникнути нещастя вільної елекції. Старання не принесли очікуваного результату через опір опозиції.

На початку 1683 р. Ян III Собеський готувався до війни з Туреччиною і укладення союзу з Віднем. Король вирішив взяти на війну сина, аби показати його Польщі та Європі в гроні очільників та європейських князів. Одним з аргументів для обрання на трон королевича мали бути його заслуги в обороні Батьківщини. Отже, Якуб брав участь у всіх військових кампаніях – під Віднем, Парканами у 1683 р., в Молдавії у 1686 і 1691 роках. Принагідно вів щоденник латинською мовою, описуючи побачене та пережите під Віднем та Парканами.

Цісар Леопольд I, хоч і був вдячний Яну III за перемогу під Віднем, однак, проігнорував Якуба. Як зазначав відомий історик Збігнев Войцік, що це була брутальна демонстрація проти династичних планів Яна III та Марії Казимири. У свій час їхньому сину угорські повстанці пропонували корону Св. Стефана, та вони відповіли, що його потребує Польща.

Батьки мріяли бачити його королем, а він, по суті, став заручником їхніх бажань. Марія Казимира вважала, що допомогти зможуть Габсбурги і Бурбони. Гарантією успіху може стати шлюб з кимось із цих двох династій. Це були мрії. Ніхто не хотів віддавати своїх доньок за Якуба, про якого напевно не було відомо, чи стане королем. Перша відмова на шлюб з ерцгерцогинею Марісією Антонією була оголошена цісарем Леопольдом

I. Серед кандидаток на дружину королевича декілька разів з'являлась Людвіка Кароліна з Радзивілів, спадкоємиця Біржанської лінії. Однак панна вийшла заміж за сина свого опікуна, електора бранденбурзького Фридерика Вільгельма Гогенцоллерна, майбутнього короля Пруссії. Овдовіла у 1687 р. і знову повернулася до шлюбного питання з Якубом. У Берліні відбулись заручини, проте до одруження таки не дійшло. Марія Казимира знову звертається до Франції та Англії, розраховуючи на їхню підтримку в матримоніальних справах. І лише завдяки папським старанням запропонували союз з Ядвігою Ельжбетою, палатинською княжною, дочкою найближчого радника Леопольда I – Філіпа Вільгельма. Весілля відбулось у березні 1691 р. у Варшаві. Достойнством Ядвіги Ельжбети був посаг політичний: старша сестра Елеонора – дружина цісаря, решта сестер пошлюбмили королів Іспанії, Португалії, князя Пармського, брати – спадкоємці Палатину, єпископи в Німеччині.

Якуб Собеський представляв свого батька в сенаті. Так, у 1686 році був присутній на раді Сенату, за згодою сенаторів. Але це було можливим лише через відсутність Любомирських та Салігів. У 1687 р. Ян III довірив сину командування армією в поході супроти турків. Це викликало обурення магнацької опозиції, яка в такому поступі вбачала приниження гетьманів. На жаль, всі молдавські кампанії Яна III зазнали поразки, що нищило міф переможця під Віднем. Після поразки в Молдавії, повернувшись додому здійснив пробу створити власну політичну партію, адже не полишав родинних

Мартіно Альтамонте, 1657–1745
Портрет Якуба Людвіка Собеського, бл. 1677 р.
полотно, олія, 73,5 х 58
Інв. № Ж-3842

мрій. Запорукою успіху вважав союз з Габсбургами, які надали йому право бути неофіційним послом імператора.

Контакти королевича Якуба з Віднем спричинили шлюб його сестри Терези Кунегунди. То він приніс новину про смерть першої дружини курфюрста баварського Максиміліана Емануеля Марії Антонії. З часом матримоніальні перемовини дійшли до фіналу, Якуб постійно контактував з товаришем з-під Відня, репрезентував Максиміліана Емануеля поруч з сестрою в часі зашлюбин *per procurationem*. На жаль, сестра не пізнала щастя за мужем.

Ситуація фінансова була кепською. Планував службу в імператорській армії, на що не погодився Леопольд I, пояснюючи, що присутність королевича в Польщі є обов'язковою через стан здоров'я батька. З батьком в останні роки не міг знайти спільну мову. Просячи підтримки у Швеції, обіцяв віддати спірні території (про які саме йшлося невідомо).

У 1696 році після смерті Яна III Собеського ситуація доходить до сильної напруги. Якуб припускав, що матір, за підтримки Франції, підтримуватиме брата – Александра. Почались «перегонні» і за фінанси, і за добра, намагався отримати значну частку спадку для проведення виборчої кампанії. Його частка виявилась меншою, ніж очікував. Зборів, Броди продав у 1704 р. Юзефу Потоцькому, Поморяни відступив брату Александру. Після смерті матері продав Тернопіль Юзефу Потоцькому, Олесько у 1719 – Станіславу Матеушу Жевуському. Після смерті братів Александра

(1714), Константина (1726) отримав Поморяни. Врегулював з удовою Константина спірні питання – «Жовківського» та «Крехівського» ключів, Віланува, палацу у Варшаві.

У 1697 р. висуває свою кандидатуру на королівський престол Речі Посполитої. Боротьба була брутальною між Якубом, якого підтримував Відень, Швеція, малопольська та великопольська шляхта, та французьким кандидатом. Це призвело до поразки обох сторін. І несподівано на це ристалище виходить майбутній переможець Фрідріх Август, у майбутньому Август II Сильний. Він не збирався допускати Якуба до свого двору, вбачаючи у ньому потенційного супротивника.

Август звинувачує його у спробі організації рокошу – офіційного повстання проти короля, на яке мала право шляхта для захисту своїх прав і свобод, забирає Шавельську економію, Пуцьке староство. Ображений Якуб із дружиною, не склавши присяги королю, виїжджає до Олави на Шльонск.

Під час Північної війни (1700–1721) невгамовний Собеський знову пред'являє свої претензії на польський трон. Карл XII схильний був розпочати нову елекцію, обрати прихильного собі володаря. У 1703 р. приєднується до Великопольської конфедерації, організованої супротивниками Августа II. Через рік Якуб оголошує детронізацію польського короля. Королі Швеції і Пруссії визнали його кандидатом на престол. Під час повернення до Польщі був схоплений саксонцями під Вроцлавом разом із братом Константином, їх тримали в ув'язненні в Саксонії. В цей час

конфедерати зважились на елекцію і довірили трон *pro tempore* Станіславу Ліщинському.

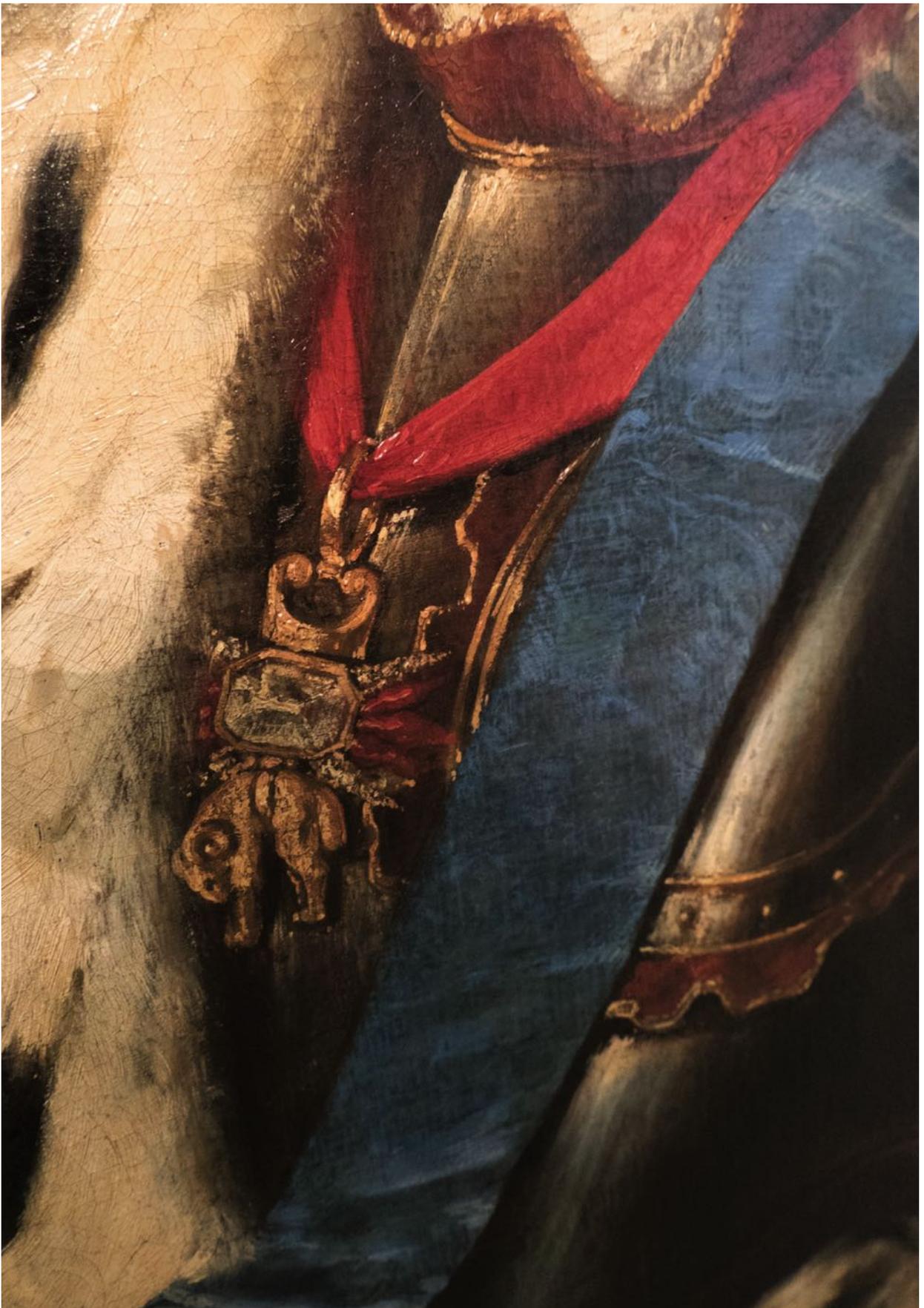
Собеські були звільнені у 1706 р. Якуб підписав декларацію про відмову від подальших претензій на польський трон, хоча у подальшому декілька разів порушував дане слово.

У 1717 р. під час наради «Німого сейму» було дозволено Собеському повернутись до Речі Посполитої і забрати назад всі родові володіння, відібрані Августом II. Повернувшись на батьківщину, помирився з королем Августом II та оселився у Жовкві. У 1719 р. попав у неласку до імператора Карла VI Габсбурга через згоду на шлюб доньки Марії Клементини з Якобом Стюартом. Як покарання, були забрані сілезькі добра, які повернулись у 1722 р. Останні роки займався впорядкуванням майнових справ, подорожував між своїми резиденціями в Україні та Шльонску.

Орден Золотої руни отримав у 1682 році.

Літ.: Chowanec. S. 32; Piwarski. S. 5–6; Gierowski. S. 370; Jonasson. S. 241–242; Forst-Battaglia. S. 294–295; Wimmer. S. 129–130, 281; Roszkowska. S. 32–34, 36–37; Lepecki; Targosz; Kaźmierczyk. S. 21–36; Staszewski 1998. S. 48–53; Wisner. S. 189; Skrzypietz. S. 20–43.

А.О. Душка

Походження: твір надійшов у 1940 р. зі збірки Музею князів Любомирських

Август II Сильний (нім. August II der Starke, пол. August II Mosny; Дрезден, 12.05.1670 – 31.01.1733, Варшава).

Повний титул: король Речі Посполитої (1697–1706, 1709–1733), курфюрст Саксонії (Фрідріх-Август I з 1694).

Божею Ласкою король Польщі, Великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Куявський, Волинський, Подільський, Підляський, Інфлянський, Смоленський, Сіверський, Чернігівський, курфюрст князь Саксонський, князь електор та ін.

Август II Сильний народився 12 травня 1670 року в Дрездені. Батько – курфюрст Саксонії Йоган Георг III, матір – данська принцеса Анна Софія. Поверхневу освіту освоїв у мандрах Німеччиною, Францією, Іспанією, Португалією, Італією. Перші військові навички отримав у 1689–1693 роках у боях супроти Франції в Нідерландах. Після смерті старшого брата Йогана Георга IV у 1694 р. Август стає курфюрстом Саксонії під ім'ям Фрідріха Августа I. 1695–1696 відбув кампанію проти Туреччини, очоливши цісарсько-саксонську армію в Угорщині.

Після смерті короля Речі Посполитої Яна III Собеського взяв участь у боротьбі за польський престол супроти французького принца Людовіка Конті та Якуба Собеського. 27 червня 1697 р. його обрали польським королем – Фрідріх

Август відразу зайшов із саксонським військом на чолі на територію Речі Посполитої, попередньо прийнявши римо-католицьку релігію. Коронувався 15 вересня 1697 на Вавелі, як Август II. Його неабияка фізична сила обумовила прізвисько «Сильний», «Саксонський Геркулес» і «Залізна рука», бо з неймовірною легкістю ламав підкови і не тільки.

Прагнув змінити Польщу, реформуючи її на зразок абсолютистських монархій, створити постійну боездатну армію з морським флотом, артилерійськими військами, підтримувати ремесла і торгівлю, відкрити чотири академічні навчальні заклади.

Зміцнивши своє положення на троні, навів лад в Литві, в якій були постійні чвари між Огінськими і Сапігами.

Політика нового монарха була орієнтована на зближення Саксонії і Речі Посполитої шляхом впровадження між ними династичної унії, за якої королівський трон успадковувався би родом Веттинів.

Упродовж багатьох років армія Августа брала участь у війнах Священної Ліги проти Османської імперії. Після перемоги Ліги на Карловицькому конгресі 1698–1699 рр., підписали мирну угоду, за якою Польщі поверталось Поділля та південно-східна Київщина. У 1697–1700 організував походи на Київщину проти повсталих селян і козаків, очолюваних Семеном Палієм, але зазнав поразки.

Після смерті короля Швеції Карла XII у 1697 р., на протест підвівся 15-річний спадкоємець Карл. Створюється антишведська коаліція у 1699, до якої входила Польща, Саксонія, Данія, Росія. Мета

– повернення втрачених земель, що захопила Швеція у XVI столітті. Щоб стати абсолютним монархом, намагався приєднати до спадкових саксонських володінь Лівонію (тепер частина Латвії та Саксонії), Естляндію (нині частина Естонії), а також Трансильванію (тепер Румунія) та Молдавію.

Август II бере участь у Північній війні, яку оголосив Швеції російський цар Петро I. Тривала вона 21 рік. Ці дії негативно сприйняла польсько-литовська шляхта, її обурив вчинок короля, який не порадившись із сенатом та сеймом Речі Посполитої, відправив через її територію саксонські війська на Лівонію. Неочікувано молодий король Швеції показав себе достойно в битвах як гарний стратег, розбивши датчан і змусивши вийти з театру військових дій, розірвати зв'язки з антишведським альянсом. Наступна перемога – розгром російської армії під Нарвою.

Поляки не вважали цю війну за національну і тому Карл XII легко зайняв Варшаву. Після поразок Августа II під Клімовом (1702) та Пултуськом (1703), він був детронізований Варшавською конфедерацією у 1704. Восени 1706 р. Карл XII здійснив вторгнення до Саксонії, захопивши столицю Дрезден. Цього ж року Август II змушений був підписати Альтранштабську мирну угоду, яка позбавила його польського престолу та союзу з Росією. Королівський престол посів Станіслав Лещинський. Після поразки шведів під Полтавою у 1709 році за підтримки Росії саксонець був відновлений на польським престолі. С. Лещинський втік до шведської Померанії.

Адам Маніюкі, 1673-1757
Портрет Августа II, бл. 1720
полотно, олія, 128 х 44
Інв. № Ж-1834

Часи для Польщі настали скрутні, адже саксонські війська, які повернулись в країну, поводили себе як завойовники: у населення відбирали провіант, почався голод, а за ним пошесті, країна потерпала. Король не звертав увагу на ситуацію. Обурення народу сягало апогею, почалися військові конфлікти з чужоземцями. Врешті-решт Август II змушений був піти на компроміс із магнатськими партіями, і на сеймі, який тривав декілька годин і його назвали «Німім», була підписана угода, що регулювала унійні стосунки між Річчю Посполитою та Саксонією.

Август любив пишноту. Його двір був не найкращим в Європі. За ним зберігалась слава ловеласа і бонвіана, який влаштовував помпезні бенкети. Він був одержимий спрагою розкоші. За його розпорядженням споруджувались у Дрездені палаци-резиденції, католицька церква, знамениті терми на Ельбі, всесвітньо відомий комплекс Цвінгер. Він був видатним колекціонером, йому належало величезне зібрання творів мистецтва, фарфору.

Польща ж беззахисно занурювалась у занепад: сейми з приводу *liberum veto* постійно зривались. Краківська академія підупадала, освіта згасала, народ байдужів до всього. Лише заздроці, релігійні упередження не переставали збурювати країну.

Август до останнього свого дня прагнув бодай часткової реалізації своїх реформаторських планів і утвердження єдиної сили Фрідріха Августа III (1693–1763), народженого від Христини Ебаргардини Байрейтської.

Потомство поза шлюбом у нього було численним, багатьох визнав за своїх дітей, давши їм прекрасну освіту, подбавши про їх маєтність.

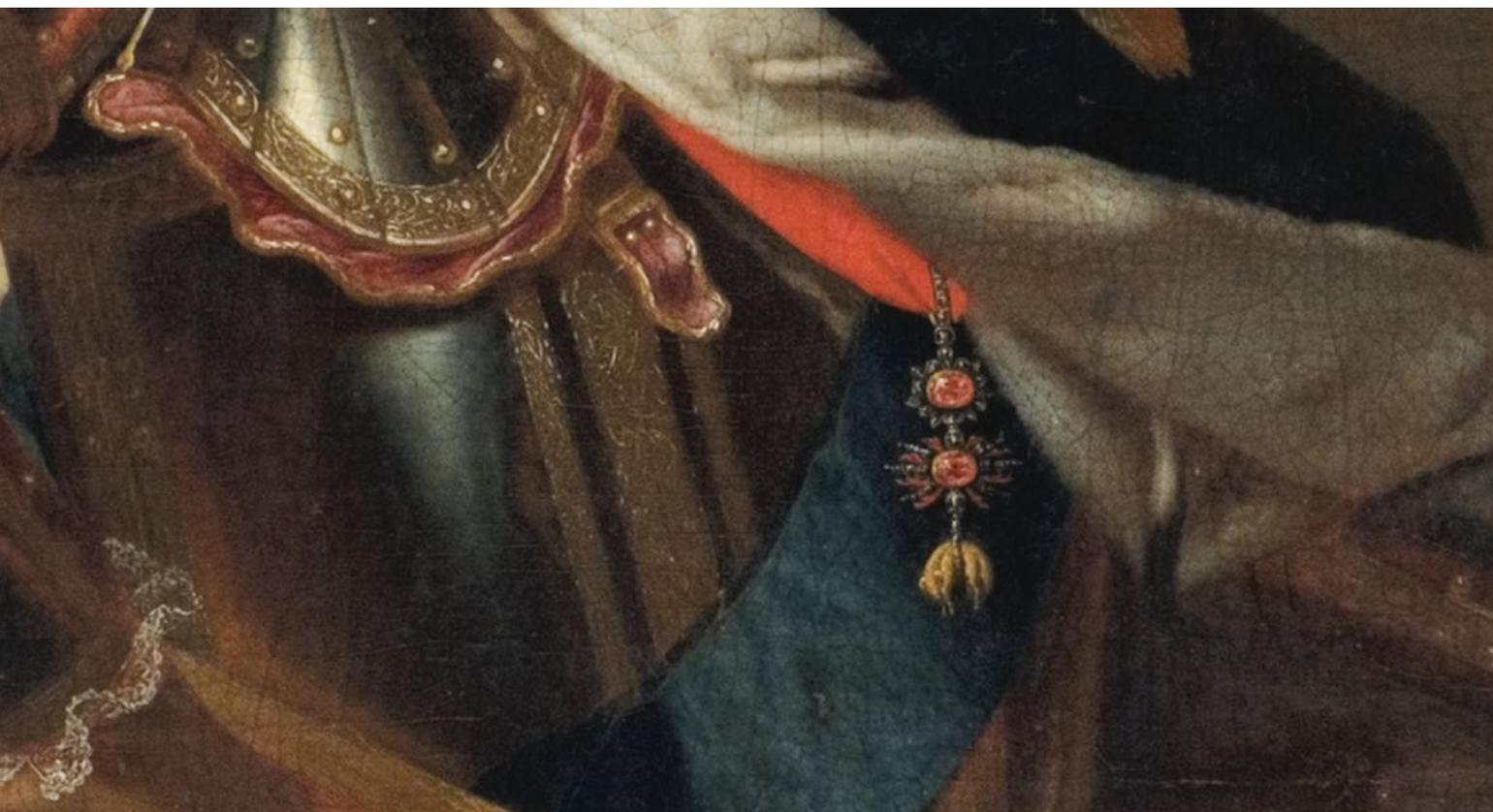
На жаль, поступове зближення у 1720–1730-х роках інтересів Росії, Австрії та Пруссії готувало поділ польських земель між цими державами, тому його зовнішня політика закінчилась поразкою.

Саме за його правління на Правобережній Україні розпочався гайдамацький рух. За допомогою роду Чарторійських та його прихильників після смерті Августа II Сильного корона Речі Посполитої дісталася синові Фрідріху Августу III Саксонському. Монарх помер у Варшаві 1 лютого 1733 р., похований у катедральному соборі у Кракові.

Орден Золотої руни отримав у 1697 р.

Літ.: Чухліб 2003. С. 12–13; Blank. S. 42, nr 465; Życiorys. S. 116–118; Skimborowicz, Gerson. S. 152; Czajewski. S. 137, nr 562; Feldman. S. 179–183; Staszewski 1998.

А.О. Душка

 Походження: твір надійшов у 1940 р. зі збірки Музею князів Любомирських

 Август III. Псевдонім – «Фрідріх» (Дрезден, 17 жовтня 1696 – 5 жовтня 1763, Дрезден).

Курфюрст Саксонії та король Польщі, Великий князь Литовський і Руський (1733–1763), єдиний син Августа II «Сильного» та Христини Ебергардини Бранденбург-Байрейтської.

Повний титул: Божою Ласкою король Польщі, Великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Куявський, Волинський, Подільський, Підляський, Інфлянський, Смоленський, Сіверський, Чернігівський, спадковий князь Саксонський, князь-електор.

 Август III був вихований своєю матір'ю та бабусею в дусі протестантизму. Проте його батько пообіцяв папі Клименту XI, за підтримку у поверненні польського престолу, що він переведе свого сина в католицизм. Під час подорожі до Німеччини, Франції та Італії, Август III був таємно навернений до католицизму, хоча відкрито визнав себе його прихильником лише в 1717 році в Саксонії.

У 1719 році одружився з Марією Жозефою, дочкою імператора Йосифа I. Вони мали 14 дітей. У 1733 році, після смерті батька Августа II, частина польської шляхти проголосила його королем, але офіційно визнаний він став лише на варшавському сеймі 1736 р. Польський престол посів завдяки збройній підтримці Росії.

Август III не володів такими ж політичними здібностями, як батько. Проте успадкував від нього пристрасть до розкоші і мистецтва. Витрачав величезні кошти на придбання картин для Дрезденської галереї та інших знаменитих музеїв, а також на утримання двору.

У Польщі Август III бував рідко. Перебував під впливом оточення: спочатку А. Сулковського, а з 1738 – Г. Брюля, першого міністра. Впродовж 1743–1752 років його підтримували магнати Чарторийські, які намагались провести окремі реформи. За правління Августа III Річ Посполита перебувала у стані глибокої політичної кризи. Уряд Августа III жорстоко придушував гайдамацький і опришківський рухи в Україні, які набули особливої сили в 1730–1750-х рр. За Августа III тривав процес зміцнення магнатської опозиції, занепаду королівської влади.

Під час I Сілезької війни (1741–1742) уклав союз з Іспанією, Францією і Баварією проти Австрії, але, стурбований успіхами Фрідріха II, вже в 1742 році домовився про союз з Марією-Терезією. В II Сілезькій війні (1744–1745) двічі зазнав поразки і тільки після укладення «Дрезденського мирного договору» (25 грудня 1745 р.) отримав назад свою країну, зайняту Пруссією. Після відновлення війни в 1756 році був знову залучений до військових дій з Пруссією, але зазнав поразки від Фрідріха II, потрапивши у полон. Лише після Губертсбургського мирного договору повернувся до Дрездена.

У зовнішній політиці орієнтувався на Російську імперію, одночасно змінюючи вектор між

Австрією та Пруссією. Наслідком поразки Августа III у Семилітній війні (1756–1763) стало завоювання Саксонії австрійськими військами й остаточний перехід Речі Посполитої під вплив російської імператриці Катерини II.

Саксонію, після смерті Августа III, успадкував його син Фрідріх Крістіан, а корона Польщі дісталася Станіславу Понятовському. Фрідріх Крістіан помер невдовзі після батька – 7 грудня 1763, і спадкоємцем залишився його малолітній син, майбутній король саксонський Фрідріх Август I.

Отримав Орден Золотого руна у 1722 р.

Літ.: Чухліб С. 13–14; Dunin-Borkowski, Dunin-Wąsowicz. S.87; Weigert 1932. S.125; Portrety 1967. S. 234; Staszewski 1973. S. 115; Czok. S. 66; Staszewski 1989. S. 94; Staszewski 1996. S. 38.

Луї де Сіабвєстр, 1675–1760
Портрет Августа III
полотно, олія, 158 x 119
Інв. № Ж-2287

*П*оходження: твір закуплено 1973 р. у приватної особи

*П*ісля обрання Рудольфа Бургундського у 1273 році римсько-германським королем династія Габсбургів упродовж одного століття розрослась у потужну імперію. І хоча спочатку Габсбургам не вдалось добитись успадкування сану імператора Священної Римської імперії, активна та успішна шлюбна політика сприяла укріпленню влади династії та відкрила для Габсбургів доступ до нових титулів та санів, насамперед до титула ерцгерцога, право носити який отримували всі члени династії Габсбургів, починаючи з 1358-59 року.

Наступним представником династії Габсбургів, возведенням на трон германського короля, став Альбрехт II (1437–1439). А у 1452 році його спадкоємцю Фрідріху III вдалось вже добитись коронування в Римі. Титул римсько-германських королів Габсбурги та Габсбурги-Лотаринзькі зберегли за собою до самого розпаду Священної Римської імперії у 1806 році, за винятком короткого періоду з 1742 до 1745 року, коли корона перейшла до Карла VII, представника роду Віттильсбахів.

У 1477 році імператору Фрідріху III вдалось одружити свого сина Максиміліана на надзвичайно багатій спадкоємиці того часу Марії Бургундській. Цей шлюб допоміг Габсбургам закріпити за собою не тільки Бургундію та Нідерланди, але і Орден Золотого руна; однак саме в цей час розгорілась ворожнеча з Францією, яка тривала і в роки правління Марії Терезії.

Кавалерами Ордену Золоте руно Габсбурги ставали, отримавши титул імператора, або за політичні та військові заслуги перед державою.

На груповому портреті Джузеппе Бенедетті зображені: суцільний імператор Йосиф II та майбутні правителі – Леопольд II та його син, маленький Франц II (I). Усі вони були кавалерами Ордену Золоте руно.

Автору вдалось ідентифікувати зображених на портреті. Про трьох імператорів детально йтиметься далі.

Зображені зліва направо:

Герцог Альберт фон Захсен Тешен, ерцгерцогиня Марія Крістіне, Марія Терезія у сидячому положенні, ерцгерцогиня Марія Анна, ерцгерцогиня Марія Єлізабет, цісар Йосиф II, ерцгерцог Максиміліан Франц, велика герцогиня Марія Людовіка фон Тоскана, великий герцог Леопольд фон Тоскана (цісар Леопольд II), великий герцог Франц (цісар Франц II носив династичний номер I), ерцгерцог Фердинанд фон Модена, ерцгерцогиня Беатріче фон Модена.

Літ.: Berlien. S. 138–139; Beer. S. 209; Wawrykowa; Wereszycki. S. 342; Fejtő. S. 301; Pancheri. P. 98, 110, 112; Krususki. S. 169; Braganca. P. 280.

G. Kozmicki

Джузеппе Бенедетті, 1707–1782 (?)
Імператорська родина, 1780 (?)
полотно, олія, 130 x 172
Інв. № Ж-4955

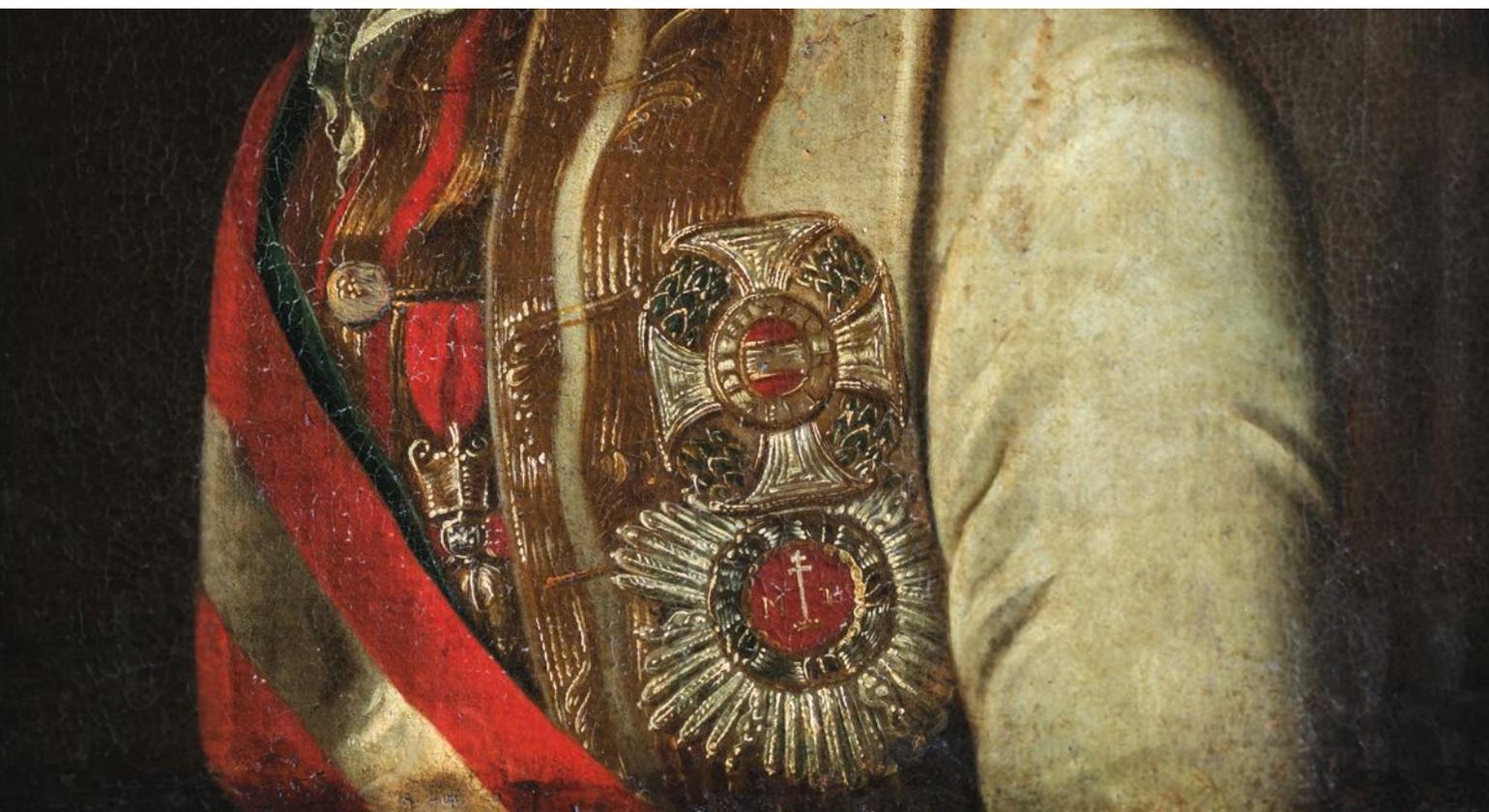
Походження: твір надійшов
у 1934 р. зі збірки Баворовських

Помпео Джіроламо Батоні, 1708-1737
Портрет Йосифа II
полотно, олія, 97,5 x 74,5
Інв. № Ж-1727

Походження: твір надійшов
у 1983 р. з Львівського історичного
музею.

Невідомий художник XVIII ст.
Портрет Йосифа II
полотно, олія, 95 x 75
Інв. № Ж-6103

Походження невідоме

Йосиф II (українізоване Йосип II, нім. Joseph II) Бенедикт Август Іоанн Антон Михайл Адам; Відень, 13.03.1741 – 20.02.1790, Відень

Обраний імператором Священної Римської імперії 18 серпня 1765 року. Повний титул: Милістю Божою Римський імператор, король Німеччини, Угорщини, Че-хії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галичини та Володимирії, архикнязь Австрії, князь Бургундії, Лотарингії, etc.

Йосиф II народився у Відні. Четверта дитина і перший син Франца I та Марії Терезії. Хрестили його в день коронації матері як імператриці Угорщини 16 єпископів та нунцій Папи Бенедикта XIV, останній став хресним батьком імператорської дитини. Ріс хоробрим, впертим, замкнутим у собі, не любив виконувати накази. Гарної статури, з ясними великими голубими очима, як у матері, хоча подібний був більше до батька. У 1745 та 1756 роках хворів на віспу і змусив усіх хвилюватись за його життя. На щастя, все минулося.

Після смерті батька, Франца I Лотаринзького, Йосифа обирають імператором, і мати долучає його до управління австрійськими володіннями. З 1765 року він ділить з нею її титули і владу, залишаючись під її впливом. Період спільного правління позначився низкою реформ, які торкалися усіх сфер життя в імперії. Марія Терезія виявляла небажання щодо деяких змін, проте синові вдалося їх здійснити. Спільно проведені

наступні реформи: судова (суди підпорядкували державі, обмеживши свавілля привілейованих класів щодо селян); військова (новий порядок військового набору, рекрутство); фінансова (введення загального податку, ліквідація внутрішнього мита); кримінальна (обмеження смертної кари, скасування тортур); освітня (започатковано систему загальної шкільної освіти, засновано народні школи для посполитих людей, ремісничі, сільськогосподарські училища, реформовано гімназії, відкрито університети); запроваджено державну цензуру замість церковної.

У 1766 році стає головнокомандувачем австрійської армії.

Йосиф II переконав матір взяти участь у «торгах» в Санкт-Петербурзі щодо поділу іонаціональних земель Речі Посполитої та зайняти Галичину, Буковину, частину Волині. Австрійці відзначали (зокрема Йосиф II, який відвідав коронний край у 1774 році), що тут переважає українське населення, влада зосереджена в руках польської шляхти, відсутня промисловість і добре сполучення, вражає бідність і неосвіченість закріпаченого населення. З тієї причини на українських землях, які входили до складу габсбурзької імперії, здійснили наступні зміни – панщину скоротили до 30 днів на рік, заборонили тілесні покарання. Королівство Галичини та Володимирії поділили на округи, очолювані старостами, у селах влада належала мандатарам (згодом – війтам), містами управляли магістрати (згодом – міські ради). Найвищим представницьким органом краю став Сейм, в якому, однак, провідні позиції займала

польська шляхта, центром – Львів. Єзуїтську академію скасували у 1784 році і відразу відновили університет, при цьому до 1809 року діяв Руський інститут, де навчались українці. Започатковано шкільне навчання, яке проводилось українською мовою. Важливим кроком було зрівняння в правах католицької, протестантської та греко-католицької церков. Заборонено примус зміни конфесії, встановлено рівні права при прийнятті на державну службу. Ці зміни спричинили прихильне ставлення до Габсбургів серед українців, яке триває дотепер.

Після сорокарічного правління помирає імператриця Марія Терезія і на престол піднімається Йосиф II. Правив з 1780 до 1790 року. Цього імператора можна назвати великим реформатором. Усі зміни, запроваджені ним, були класичним проявом філософських та політичних ідей епохи Просвітництва, епохи розквіту раціоналізму з його вірою у всемогутність розуму. Епохи, модою якої було схвалення лише того, що відповідає критеріям раціональності і корисності, епохою гострих антиклерикальних настроїв. Політично Просвітництво було пов'язано з освіченим абсолютизмом, який сприймав монарха, і Фрідріха II, і Йосифа II, в якості першого слуги держави. Традиції та інститути, які склалися протягом століть, безжалюньо нищились.

Йосиф II запровадив єдине централізоване управління, дбав про культурний розвиток народів, які населяли імперію. Особливо жорстко проводив церковні реформи. Церква була поставлена у пряму залежність від держави, зв'язок з Ватиканом обмежувався. Чернечим орденам

Йоган Баптист Лампі Старший, 1751-1830
Портрет Йосифа II, бл. 1786-1788 рр.
полотно, олія, 287 х 198
Інв. № Ж-2604

заборонялось підпорядковуватись будь-якій владі за кордонами монархії. Скасовано більше як 800 абатств і монастирів, що становило більше половини від їх загальної кількості. Понад 7 000 монахів і монахинь опинились на вулиці. Відповідно, все рухоме і нерухоме майно монастирів перейшло у розпорядження державної скарбниці. Багато монастирських будівель перетворили на казарми та склади, їх інтер'єри зруйнували, наповнення монастирів розпорошили та знищили. У Королівському палаці на Вавелі у Кракові облаштували стайні. Навіть особисте звернення папи Пія VI, у час його відвідин Відня навесні 1782 року, не змінило прагнення Йосифа II проводити реформи Церкви на підвладних йому територіях. Речником нової церковної політики був канцлер Венцель Антон Кауниц. Власне його заявою 1761 року була розпочата політика йосифізму.

У 1787 році розпочалась російсько-турецька війна, в якій брала участь австрійська монархія. Для Йосифа II, який очолив військо в боротьбі супроти османів, вона виявилась фатальною. Восенні невдачі, прогресуюча хвороба, (туберкульоз) змусили його повернутись до Відня. Йосиф II відійшов в інший світ 20 лютого 1790 року, перед тим сказавши своєму шамбеляну: «Я спокійний. Не погоджуюсь з поетом, який написав, що страшним є перехід від трону до труни. Не жалкую, що полишаю трон. Моя єдина стурбованість полягає у тому, що після моїх старань залишаю небагато щасливих, але стільки невдячних». Людвіг Ван Бетховен написав траурну кантату

на смерть Йосифа II. Автор віршів – молодий поет і монах Северин Антон Авердонк.

Йосиф II був двічі одружений. Пережив своїх дітей. Від першої дружини Ізабелли Марії Бурбонської та Пармської народились дві донечки, які померли в ранньому дитинстві. Вік Ізабелли через переживання теж був недовгим – 22 роки. Вдруге одружується на Йозефі Баварській, шлюб з якою був невдалим і без нащадків.

Отримав Орден Золотої руна у 1741 р.

Літ.: Инкин. С. 271–278; Верига. С. 448; Нагрицький. С. 789; Крип'якевич. С. 280, 378; Шевченко. С. 48–50; Малий словник. С. 464; Стеблій 2005. С. 672; Аркуша. С. 305; Петрова. С. 419; Padover. P. 414; Lepucki. S. 69, 70, 123; Rozdolski. S. 97; Krętosz. S. 41–67; Cook, Stevenson. S. 381; Szabo. P. 111–138.

Q. H. H. H. H.

*П*оходження: твір надійшов у 1934 р. зі збірки Баворовських

Петер Леопольд Йосиф Антон Йоахім Пій Готтард, нім. Leopold II.

(Шенбрун, 5.05.1747 – 1.03.1792, Відень)

Обраний імператором Священної Римської імперії 30.09.1790 року. Повний титул: Милістю Божою Римський імператор, король Німеччини, Угорщини, Чехії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галіччини і Володимирії, Архикнязь Австрії, Князь Лотарингії, Зальцбургу, Сирії, Каринтії, Венеції, принц Трансильванії, Моравії etc.

Леопольд II народився у Шенбруні. Був дев'ятою дитиною і третім сином Франца I та Марії Терезії. Перше зі своїх імен, Петер, отримав на побажання хресної – цариці Єлизавети Петрівни. Виховувався з братом Карлом Йосифом (1745–1761), старшим на 2 роки. Для хлопчиків була передбачена кар'єра правителів Італії. Принци були талановиті, швидко засвоювали матеріал, мали гарну пам'ять. Леопольда не цікавила військова справа, його вабили природничі науки, техніка. Завдяки своїм викладачам він вперше познайомився з ідеями Просвітництва, які вплинули на його подальший розвиток – як на діяльність у якості суверена Тоскани, так і пізніше – на стиль правління в сані імператора. Для нього, як для третього сина, було передбачено князівство Модена і пов'язане з цим одруження з Марією Беатрис д'Есте. Смерть старшого брата Карла Йосифа переживав дуже важко.

Можливо, цей біль втрати ще більше поглибив вроджену меланхолійність та замкнутість. Плани Марії Терезії на шлюб, у зв'язку з ситуацією, змінюються, адже тепер Леопольд мав стати правителем Великого герцогства Тоскана і чоловіком іспанської інфанти Марії Людовіки Бурбонської (24.11.1745–15.05.1792), доньки короля Іспанії Карла III. Згодом у них народилось 16 дітей. Під час урочистостей в Інсбруці у 1765 році 18 серпня на честь його одруження, несподівано помирає батько – Франциск I Стефан. Юна пара повинна була негайно зайняти престол у Флоренції. Матір підтримувала сина численними порадами і вказівками щодо його обов'язків як правителя. Сам Леопольд, ймовірно, зрадив, що звільнився від материнської опіки і деспотизму старшого брата Йосифа II, перебуваючи далеко від них.

Перші п'ять років державні справи замість нього вели ставленики Марії Терезії – маркіз Ботт та граф Розенберг, але з часом він звільнився і від їх опіки. Держава після правління останніх Медічі була майже розорена. Зі своїми італійськими міністрами Помпео Нері та Франческо Марією Джанні Леопольд провів широку програму реформ – запровадив вільну торгівлю зерном, відминив цехові обмеження, виділяв кошти на будівництво доріг, каналів, осушення боліт. У Кримінальному кодексі 1786 року Тосканському, скасував тортури і вперше в європейській новій історії відминив смертну кару. За час правління Леопольда почалась систематична вакцинація населення від віспи, створено заклади для реабілітації неповнолітніх злочинців, прийнято закон про гуманне ставлення до психічно хворих.

Тосканці визнавали репутацію Леопольда як законодавця, любили та шанували передбачливого політика-реформатора.

У 1790 році Леопольд переїздить до Відня, успадкувавши імперію по смерті брата Йосифа II. Після десятиліття реформ імперія Габсбургів перебувала у дуже «сумному» стані – повстання у Бельгії та Угорщині, війна з Туреччиною, погрози зі сторони Пруссії. В Чехії та Австрії всі стани та церква були у відкритій опозиції до центральної влади. Леопольд у всіх своїх володіннях вводив прогресивні зміни. Оволодівши ініціативою, подолав опозицію аристократів, підтримав середній клас і селянство. Вважав, що таким чином зможе відвернути революцію за французьким зразком. Він не робив поспішних кроків у прийнятті рішень і коли сестра Марія Антуанетта неодноразово просила його втрутитись у події, які відбувались у Франції, Леопольд II відмовлявся. З часом, після підписання в серпні 1792 року Пильницької декларації – угоди між Леопольдом та Фрідріхом II Пруським – монархи оголосили про готовність почати військову інтервенцію у Францію лише за умови участі в ній провідних європейських держав. 7 лютого 1792 року було підписано оборонний союз із Пруссією.

1 березня 1792 року Леопольд несподівано помирає від запалення легень. Спадкоємцем став його син Франц II (I) (1768–1835).

Отримав Орден Золотого руна у 1755 р.

Літ.: ЭСБЕ 1896. С. 599; Верига. С. 143; Огуй. С.22; Grodziski 1996. S. 5.

О. Козинська

Помпео Джіроламо Батоні, 1708-1737

Портрет Леопольда II
полотно, олія, 97,5 x 74,5

Інв. № Ж-1726

*П*оходження: твір надійшов у 1940 р. зі збірки Голуховських

*Л*яцкоронський Антоній Юзеф (Жванець, 08.05.1761 – 27.05.1830, Відень)

Посол сейму, комісар скарбовий, член національної освітньої комісії, Товариства приятелів конституції 3 травня, маршалек Галицького Сейму.

Герб «Задора».

Гасло: «FLAMMANS PRO RES-TO» / «ГОРІННЯ ЗА ПРАВО».

*А*нтоній Ляцкоронський народився в родині Мацея Ляцкоронського і Аполонії з Морштинів, каштелянки вислицької. Отримав відповідну до його статусу освіту. З архівних матеріалів відомо, що у 1773 р. прибув до Гентського університету, де навчався на правничому факультеті. У 1778 році отримав звання ротмістра національної кавалерії. Після створення Йосифом II шляхетної галицької гвардії під орудою А. К. Чарторійського до її лав було запрошено Антонія, як цісарського гвардійця.

З 1780 року починається його політична кар'єра, він стає послом до сейму Краківського та Сандомирського воєводства, обирається на посаду комісара Королівського скарбу. До нього і ще кількох членів Сейму висунули претензії у справі умеблювання російської амбасаді коштом Речі Посполитої.

Під час Чотирьохрічного Сейму (1788–1792) відбувся розподіл серед його членів на тих, хто підтримував реформи в державі, і тих, хто чинив

опір. Ляцкоронського намагались схилити на сторону противників реформ, але він зайняв іншу позицію – прореформаторську. Йому приписують важливу роль в організації перевороту 3 травня. Зібрання однодумців відбулося 02.05.1791 року в палаці Радзивілів. Активний член Товариства приятелів Конституції 3 травня Ляцкоронський виявив ворогів Конституції. Йому приписували участь у закулісних приготуваннях ухвали Сейму, засудженню майбутніх торговичан.

Торговицька Конфедерація була проголошена 14.05.1792 року. Це справжня змова польських магнатів з К. Браницьким, С. Потоцьким, С. Жевуським на чолі проти реформ Чотирирічного Сейму і Конституції 3 травня. Як результат – російські війська вторглися на територію Польщі, що призвело до польсько-російської війни. Такий хід історії передбачив Антоній Ляцкоронський.

Восени 1792 року він виїжджає до Відня, у 1793 повертається і одружується з Людвікою Жевуською, донькою Казимира Жевуського – посла Сейму, який дав за нею, як посаг, Роздільський клин. Від цього союзу народились троє синів і донька. У цей же рік купує посесію Коллотая на Сольці (так звані «Раштетти»), яку досить швидко продає Регіні Павловській.

У 1794 році був покликаний до Найвищої національної Ради (RNN) на посаду одного з директорів. Під час повстання 1794 року Ляцкоронський нічим особливим не відзначився, а від нього чекали підтримки, дієвих кроків.

Після третього розділу Польщі життя і діяльність Антонія Ляцкоронського здебільшого були пов'язані з Галичиною. Габсбурги йому довіряли і тому 20.11.1805 року він стає шамбеланом австрійським, а 06.01.1808 – таємним радником в Галичині. У цьому ж році його покликають на посаду депутата комісії викупу боргів, а в 1817 році – на члена Станів Галиційських і на посаду підкомірного у Королівстві Галицькому. Впродовж чотирьох років (1825–1829) посідав високе звання маршалка станового Сейму Галицького.

Антоній Ляцкоронський підтримував видання «Czasopisma Naukowego» у 1828 р. Висока освіченість, знання мов давали йому можливість правильної оцінки і розуміння необхідності друкування і поширення наукових видань в Галичині та Польщі.

Помирає у Відні 27.05.1830.

Отримав Орден Золотої руни у 1817 р.

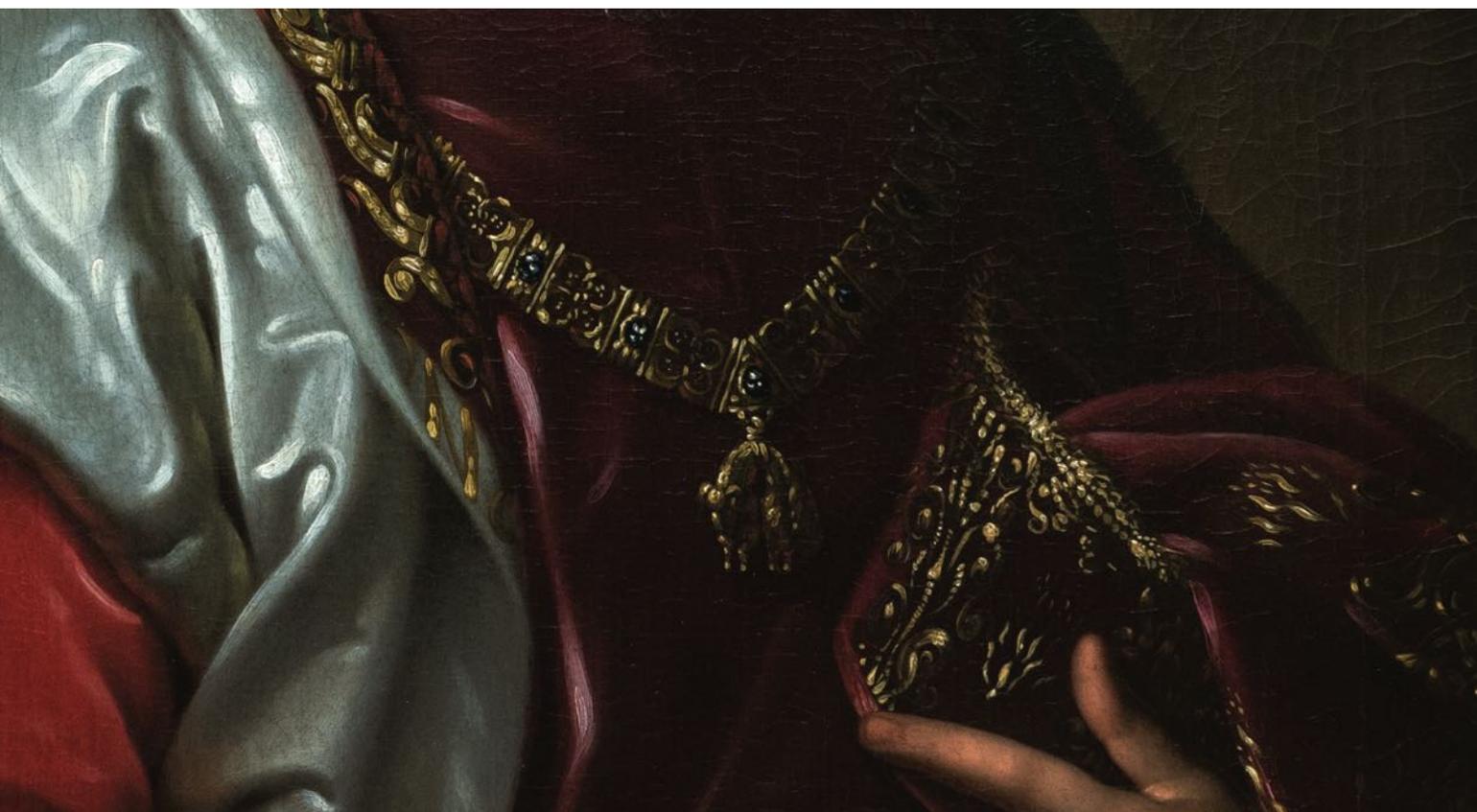
Літ.: Путівник 1949. С. 20, №22; Каталог. С. 106; Гуржій 2003. С. 484; Żwaniec. S. 872; Dunin-Borkowski 1891. S. 60; Kalinka. S. 49, 62, 64; Boniecki. S. 344; Rodzina. S. 271–276; Łoza. S. 79; Skalkowski. S. 52, 54, 73; Kowec-ki. S. 438–440; Minakowski. S. 97.

Q. Kozminski

Бернард де Герард
Портрет Антонія Лянцкоронського, бл. 1820
полотно, олія, 88,8 x 70
Інв. № Ж-147

Походження: твір надійшов
у 1940 р. з Львівського історичного
музею.

За Йоганом Баптистом Лампі Молодшим
Портрет Франца II (I)
полотно, олія, 55 x 42
Інв. № Ж-1459

Походження: твір надійшов у 1983 р. з Львівського історичного музею

Франц II (I) (нім. Franz II (I), Joseph Karl, Флоренція, 12.02.1768 – 02.03.1835).

Останній імператор Священної Римської імперії з 7 липня 1792 року до 6 серпня 1806 року, перший імператор Австрії з 11 серпня 1804 року до смерті в іпостасі імператора Австрії, короля Богемії, Угорщини, а також Галичини і Володимирії. З 1 березня 1792 року носив династичний номер Франц I.

Повний титул: Милістю Божою обраний Римський імператор, довічний Август, спадковий імператор Австрії, король Німеччини, Єрусалиму, Угорщини, Богемії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галичини та Володимирії, архикнязь Австрії, великий князь Тоскани, великий князь Семиграду, князь Мілану, Люксембургу, Цешина etc., король Ломбардії і Венеції, президент Німецького союзу etc.

Франц II (I) син великого герцога Леопольда (в майбутньому – імператора Леопольда II) та Марії Людовіки Іспанської – доньки Карла III, короля Іспанського. Батько імператора Австрії Фердинанда I та Марії Людовіки, другої дружини Наполеона Бонапарта.

Дитинство та юність Франца пройшли у Флоренції при дворі батька. У 16 років він їде до Відня продовжувати навчання і виховання під вимогливим оком свого стрийка – цісаря Йосифа II, який вважав за необхідне особисто керувати

едукативним процесом небожа, аби передати йому власне бачення концепції та засад розвитку імперії. Йосиф II характеризував племінника наступним чином: «любить халяпати у воді, годувати птахів, по двадцять разів перекалати свої книжки та папери. Ні полювання, ні їзда верхи, ні прогулянки, ні театр, ні музика, ні прийняття не в стані вирвати його з сумного стану».

У війні з турками Франц декілька разів був на лінії фронту. У 1789 році стає головнокомандувачем, але тільки номінально. Насправді військом командував фельдмаршал Лаудон.

У 1790 році помирає Йосиф II, не залишивши спадкоємців. До прибуття наступника, яким став Леопольд II, Франц був регентом до 12 березня 1790 року, на чолі уряду стояв Кауніц. В 1791 році бере участь у Пильницькому з'їзді, де зібались правителі Європи для напрацювання плану дій супроти французької революції. Там заприятелював з майбутнім королем Фрідріхом Вільгельмом III. Після смерті Леопольда у 1792 році, 5 липня цього ж року Франца II (I) обирають на імператора. Коронація відбулася 14 липня 1792 року у Франкфурті на Майні. Угорською короною увінчаний в Офені, богемською – у Празі. Війни з революційною і наполеонівською Францією (1792–1815) підірвали основи влади Франца II (I). У ряді мирних угод 1797, 1801, 1805, 1809 років імператор був змушений віддати свої найбагатші провінції (Бельгію, Ломбардію, Тіроль, Трієст, Крайну), відмовитись від Священної Римської імперії. У 1804 році Франц II (I) проголосив себе спадкоємним імператором

Австрії. Через два роки зрікся титулу імператора Священної Римської імперії, визнав панування Наполеона у Німеччині, в якій влада Франца була підірвана.

Після поразок у 1805 році при Ульмі та Аустерліці, Франц позбувається недолюблених радників, доручивши брату ерцгерцогу Карлу провести реорганізацію збройних сил, проте новий наступ Наполеона застав його несподівано. Карл програв дві важливі битви. Тоді ж Державним канцлером призначають талановитого дипломата Клеменса Венцеля фон Меттерніха. Останній переконав Франца укласти союз із Наполеоном та запропонувати йому руку своєї доньки Марії Луїзи (1810). У 1813 році, коли неминучість падіння Наполеона стала очевидною, Франц II (I) розірвав усі стосунки з зятем, що дозволило йому взяти участь у завершальних військових операціях супроти Франції. Згідно з мирною угодою (Віденський конгрес 1815 р.), імператор Франц II (I) повернув втрачені володіння, але відмовився від Бельгії в обмін на додаткові території Італії. Мир тривав до смерті Франца і був перерваний лише у 1821 році повстаннями в Італії, які були придушені.

Австрійська політика була вкрай реакційною, як усередині Австрії, так і за її межами. Панувала сувора поліційна система, найбільше заохочувався шпіонаж. Франца II (I) цікавили справи про політичні злочини, він тримав у себе плани тюрем, стежив, аби жодний політичний переступ не залишився непокараним. Імператор нікому не довіряв, навіть членам родини. Слава про його скнарність ширилась Європою. Водночас,

Невідомий художник поч. XIX ст.
Портрет Франца II (I)
полотно, олія, 56,3 x 44,8
Інв. № Ж-6110

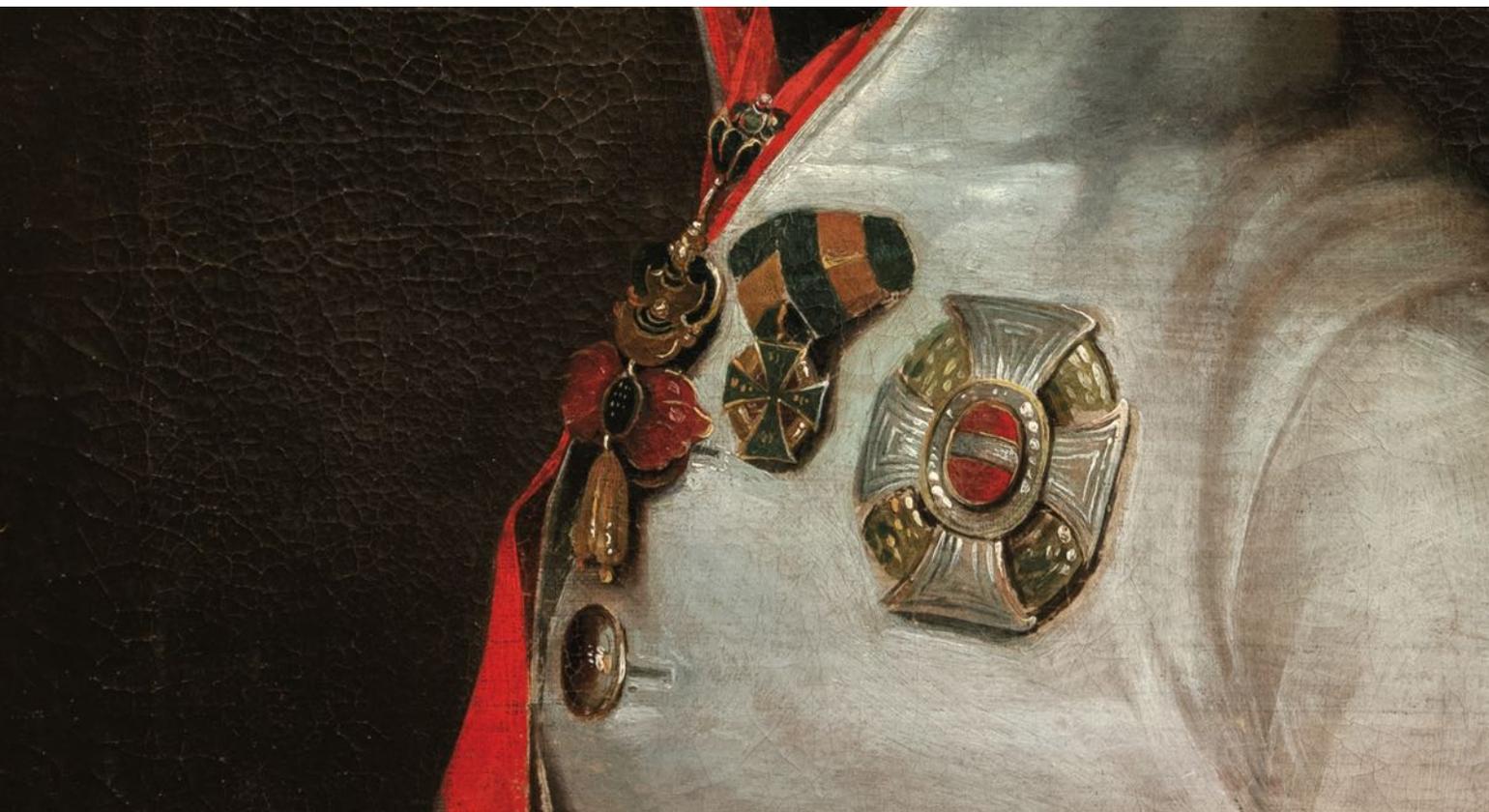
він із задоволенням працював у своєму садочку. Притримувався патріархальної простоти, володів багатьма мовами, із задоволенням спілкувався з посполитими віденською говіркою.

Одружувався чотири рази. Перша дружина – Єлизавета Вюртенбурзька, друга – Тереза Сицилійська, третя – Марія Людвіка Беатріс, принцеса Моденська, четверта – Кароліна Августу, донька короля Максиміліана Йосипа Баварського. Перерви між шлюбами досить короткі – 7-8 місяців. Він любив усіх своїх дружин і був добрим сім'янином. У першому шлюбі народження дитини призвело до смерті матері. Дівчинка прожила лише рік. Тринадцятеро дітей народились у другому шлюбі. Помер імператор Франц II (I) 2 березня 1835 року у Відні.

Отримав Орден Золотого руна у 1768 р.

Літ.: Berlien. S. 138–139; Beer. S. 209; Wawrykowa; Wereszycki. S. 342; Fejtő. S. 301; Pancheri. S. 98, 110, 112, il.; Dobosz. S. 353; Krususki. S. 169; Braganca. P. 280.

О. Козинська

Походження: твір надійшов у 1940 р. зі збірки Голуховських

У 1855 році молодий цісар Франц Йосиф I приїздить у королівство Галичини та Во-лодимирії з інспекцією II-ої та IV-ої австрійських армій, щоб дати відсіч московитам, які вже програли війну з Британією, Францією, Сардинією, Туреччиною в Криму. Знаючи характер Московії, цісар розумів, що для вдоволення свого ураженого імперського еґо, вона може кинутись на Європу та почне зі східних кордонів Габсбурзької імперії, тобто з України.

У часі його вояжу Галичиною у Відні відбувся конгрес, де оголосили умови миру, які просила Московія, бо воювати сил у неї вже не було, думати про експансію не доводилось. У зв'язку з цим було видано розпорядження про демобілізацію призваних на поповнення частин резервістів, а пізніше і самі полки повернулись на місця свого постійного перебування. Прикметно, що 3-ій та 4-тій полки склалися з українців.

Згідно з архівними матеріалами та інформацією з періодичних видань, 23 червня 1855 року Франц Йосиф I з братом – ерцгерцогом Карлом Людвігом брали участь в урочистому рауті на Високому Замку. Обидва були вбрані в мундири уланських полковників. Франца Йосифа зображено саме у мундирі полковника – власника полку уланів його імені (№4). На це вказує особливої форми головний убір (уланська чапка), притаманний для цієї військової одиниці. Кожен полк відрізнявся забарвленням верхньої частини чапки та матеріалом, з якого

виготовлені гудзики (срібні або золоті).

На полотні зображено ще дві особи: фельдмаршала-лейтенанта австрійської армії у так званому «німецькому» мундирі та в капелюсі з зеленим генеральським плаوماжем. Поруч із ним – цивільний чиновник найвищого рангу, на що вказує зелений мундир, на якому чиновницькі розетки замість рангових відзнак – зірок, як у генералів. Ще одним підтвердженням на користь припущення є білий «цивільний» плаюмаж на капелюсі. Наявність лицарського Мальтійського ордену свідчить, що перед нами намісник Галичини та Володимирії Агенор Голуховський Старший, який скрізь супроводжував цісаря в часі його візиту.

Граф Агенор Голуховський (1812–1875) завжди був лояльним до австрійської влади. Сприяв створенню Львівської політехніки. На посаді намісника (1849–1859) займався вдосконаленням судової системи, освіти, соціальної сфери – будував нові школи, лікарні, прокладав дороги. З 1859 по 1861 рік – міністр іноземних справ Габсбурзької імперії.

Нагородинагрудях фельдмаршала-лейтенанта – орден Залізної корони I-го ступеня, орден Марії Терезії, Золотий хрест вказують на особу Едмунда Леопольда Фрідріха князя цу Шварценберга, коменданта 4-го армійського корпусу, який перебував у Львові і був другим власником полку драгунів короля Людвіга Баварського (№2).

Князь Едмунд Леопольд Фрідріх цу Шварценберг
Відень, 18.11.1803 – 17.11.1873,
Бург Орлик в Богемії

Австрійський воєначальник, фельдмаршал.

Давній рід Шварценбергів походить з XIII століття. Батько Едмунда Леопольда Фрідріха – Карл Франц, князь цу Шварценберг, австрійський фельдмаршал і генералісімус часів наполеонівської війни, президент Гофкрігстрата. Мати – Марія Анна Шварценберг.

На юного князя чекала військова служба, альтернативи не було. Він вступає кадетом до австрійської армії. Його кар'єра стрімко розвивається: у 1832 – він майор, у 1836 – полковник і командувач кирасирського полку, у 1844 – генерал-майор. Був учасником придушення повстання і національно-визвольного руху 1848–1849 рр. в Італії, Угорщині. Цісар нагороджує князя Шварценберга за успішну військову операцію високим чином фельдмаршала-лейтенанта. У 1849 командував III корпусом в Італії. Хвороба змусила його на деякий час залишити військову службу. У 1855 році він супроводжував цісаря Франца Йосифа I, який зі своїм братом, ерцгерцогом Карлом Людвігом, здійснили візит до Королівства Галичини та Володимирії.

Під час австрійсько-італійсько-французької війни 1856–1859 рр. Едмунд Шварценберг повертається у військо, на посаду командира III корпусу. Згодом стає головнокомандувачем II корпусу у Верхній та Нижній Австрії, Штирії, Зальцбурзі та отримує чин генерала кавалерії. Після битви в Сольферіно (1860) йде у відставку. Саме в цей

Юліуш Коссак, 1824–1899

Франц Йосиф I (Агенор Голуховський Старший, Едмунд Леопольд Фрідріх цу Шварценберг), 1855 р.
полотно, олія, 273 x 220

Інв. № Ж-2191

час було створено організацію Червоний Хрест і князь долучився до цієї надзвичайної події.

Вийшовши у відставку, залишався при дворі цісаря, оскільки його багатолітній військовий досвід був затребуваний. Певний час керував особистою охороною імператора Франца Йосифа I. Через два роки, у 1862-му, отримав почесну посаду капітана-лейтенанта лейб-гвардії, у 1867-му – капітана лейб-гвардії та фельдмаршала.

Старший брат Едмунда Шварценберга Бедржіх (1799–1870) – природжений військовий, воював у Неаполі, Алжирі, Іспанії, Галіції, Угорщині. Через романтизм і несучасні погляди його називали «останнім ландскнехтом»

Обидва князі – Едмунд і Бедржіх побудували костел Всіх Святих – Костницю в Седліцах (Кутна Гора, Чехія), де Франтішек Рінта створив готичний інтер'єр з людських кісток. Брати бачили надто багато смертей та жахів, які принесли їм не тільки фізичні страждання від численних поранень, але й душевні. Можливо, це був спосіб якось примиритись зі смертю, котру постійно почували поруч з собою.

Помер Едмунд Шварценберг в родовому замку Бург Орлик в Богемії, не залишивши потомства.

Орден Золотої руни отримав у 1862 р.

Літ.: Wurzbach. S. 249; Soukal. S. 87; Dvorak. S. 388–389.

О. Козинська

*П*роходження: твір надійшов у 1974 р. з Наукової бібліотеки АН УРСР у м.

Львові

*А*дам Станіслав Сапіга (Варшава, 04.12.1828 – 21.07.1903, Райхенхалль).

Магнат, галицький політик, громадський діяч, голова Галицького господарського товариства, багатолітній посол крайового Сейму.

Герб «Лис».

*А*дам Станіслав Сапіга був сином Леона Людвіга Сапіги та Ядвіги з Замоїських (доньки Станіслава Костки). Раннє дитинство пройшло у Парижі. У 1832 році родина переїжджає до Галичини (Піскоровичі, Красичин). Спочатку Адама навчав гувернер-монах, з 1844 року він відвідував Львівську гімназію, після закінчення якої освіту продовжував у Лондоні, Шотландії. Послудував офіційне навчання в університетах з домашнім, студіюючи з особливою ретельністю право та економіку.

З початком Європейської революції 1848 року, так званої Весни народів, князь переїжджає до Німеччини, потім до Галичини, де здійснює управління частиною маєтків. Адам Сапіга був прихильником автономії Східної Галичини. У 1861 році його вибирають до Крайового Сейму. Під час січневого повстання 1863 року князь очолює повстанський комітет Східної Галичини, бере участь у боях загону Антонія Єзьоранського з донськими козаками під Кобилянкою, за що потрапив

до Львівської в'язниці. Проте довго в ній не був, здійснивши втечу за кордон 1864 року, де виконував функції комісара національного уряду у Франції та Англії. Через рік цісар Франц Йосиф I амністує князя і він, невдовзі, варуге стає послом у Сеймі (1868–1895).

Під час виборів презентував програму незалежної федералізації. Після смерті батька, Леона Людвіга Сапіги у 1879 році, успадковує членство Палати Вель-мож австрійського парламенту. Підтримував коаліцію правого крила, яка набравши силу, виступила проти німецького лібералізму. Серед поміщиків мав репутацію «радикала», серед демократів залишився «магнатом». Князю належить розбудова галицької колії. Його обирають головою ради Крайової Спілки пожежників Галичини і Володимирії, Великим князем Краківським.

Під час російсько-турецької війни 1877–1878 років він створює у Львові національний уряд, аби підняти чергове повстання, яке засуджувала польська думка. Злоязикі журналісти писали про нього наступне: «Безмежно червоний, набагато червоніший, аніж уся наша національна демократія», «пекелко – багато вогню, смажиться все й горить»

Як зазначають дослідники, погляди батька і сина не завжди були однотайними. Однак стосовно українців досягали повного порозуміння. Вже у 23 роки князь Адам брав активну участь у перемовинах з українськими політиками у зв'язку з першими виборами в Галичині, переконуючи їх об'єднатися з польськими політиками

в австрійському парламенті в єдиний Галицький клуб. Йдучи за батьком, молодий князь висунув сміливий план переходу на східний обряд десяти аристократичних родин, що означало б прийняття ними української ідентичності. У 1865 році обидва Сапіги інспірували чергове польсько-українське порозуміння в Сеймі. Через прихильність до Адама Сапіги Папа Лев XIII підтримував греко-католицьку церкву. У 1885 році була спроба австрійського міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Густава Кальноки лобювати його на посаду маршала Галичини. Князь Адам Сапіга переконував міністра у необхідності підтримати український національний рух. Фінансував український громадсько-політичний місячник «Правда» (1888–1889). Князь наполягав, аби його син Адам Стефан, у майбутньому єпископ краківський, кардинал, мужній борець з польськими комуністами, готував себе до кар'єри у греко-католицькій церкві. Відомо, що у палаці Сапіг у Львові на вул. Коперника господарі розмовляли українською мовою.

У 1888 році Адам організував протести проти реформ щодо податку на виготовлення горілки, які були здриньчкими для господарів винокурень Галичини. Як голова Галицької крайової виставки у Львові 1894 року, багато зусиль доклав на реалізацію цього амбітного проекту. Виставка пройшла з надзвичайним успіхом. Він здобуває велику популярність і кілька десятків галицьких міст – Перемишль, Санок, Ярослав, Бучач, Коломия, Ряпів, Чортків, Тернопіль, Бережани та ін. надали князю Адаму звання Почесного громадянина міста.

Станіслав Беньковський, Бл. 1838–1895
Портрет Адама Станіслава Сапіги, бл. 1880
полотно, олія, 65 х 51,5
Інв. № Ж-4852

1899 рік був важким для всієї родини Сапігів: тяжка хвороба князя, крах кредитного банку Сапігів через недолугість його управителя. Адам Сапіга, як голова наглядової ради і головний акціонер банку, запевнив натовп вкладників, які зібрались біля кас і «брали їх штурмом», що ніхто не втратить свої внески і дав слово честі. Позичивши гроші на невідданих умовах у віденському Union-Bank, дотримав даного слова. Вкладники отримали свої гроші, родина ж князя втратила кілька мільйонів корон. Це, безперечно, наблизило смерть невгамовного «Червоного князя». Він відійшов у вічність з 20 на 21 липня 1903 року у баварському Райхенхаллі.

Адам Станіслав Сапіга був одружений з Ядвігою Сангушко, в них народились дві доньки та п'ятеро синів.

Адам Сапіга неодноразово був героєм у польській літературі та живописі. У сатиричній повісті Яна Лама «Дивні кар'єри» (1880) як Албін Скіргейло; в повісті Гермінії Намлерової «Краузи та інші» (1936) як князь Шамота. Ян Матейко подав його як Вітольда у «Битві під Грюнвальдом» (1876).

Отримав Орден Золотого руна у 1878 р.

Літ.: Чорновіл 2005; Чорновіл 2012; Sapichowic. S. 239; Dziubiński. S. 22–23; 50-lecie. S. 3; Sawicki. S. 7–12; Kieniewicz 1939. S. 1–287; Wolski; Grodziski 1993. S.143;

Karolczak. S. 47, 48; Leszyńska. S. 28–30; Niedbala. S. 16–19; Sapiega. S. 35, 10, 11.

G. Kozminski

*П*оходження: твір надійшов 1940 р. у Львівський історичний музей з Музею князів Любомирських, раніше знаходився у колекції Ґолуховських

*Г*раф Агенор Марія Адам Ґолуховський молодший (нім. Agenor Maria Adam Graf Goluchowski der jungere; Львів, 25.03.1849 – 28.03.1921, Львів). Австрійський політичний діяч, служив у різних дипломатичних місіях, був послом в Бухаресті, Міністром іноземних справ Австро-Угорщини.

Герб «Леліва».

Гасло: «TENDITE IN ASTRA VIRI» / «БЛАГОРОДНІ МУЖІ ПРАГНУТЬ ДО ЗІРОК».

*А*генор Марія Адам Ґолуховський походив з аристократичного роду: батько Агенор Ґолуховський старший – граф, намісник Галичини, міністр внутрішніх справ. Матір – графиня Марія Баворовська.

Спочатку навчався у Львівській гімназії, продовжив освіту у Львівському та Віденському університетах. У Відні отримав звання доктора права та вступив на дипломатичну службу у міністерство закордонних справ. Його послужний список дипломата дуже поважний: аташе у Берліні, радник посольства в Парижі, посол у Бухаресті.

У 1893 році звільняється з дипломатичної служби, аби привести до порядку свої маєтки в Янові, Скалі над Збручем. Та вже через два роки його викликають до Відня і призначають Міністром іноземних справ та Міністром двору.

Він реалізував політику Австро-Угорщини, яка полягала у збереженні Троїстого Союзу та зближенні з Росією, особливо щодо східного питання. При ньому покращились стосунки Відня з Великобританією, Італією. Супроводжував цесаря у поїздках Європою. У червні 1902 року підписав угоду з Німеччиною та Італією щодо відновлення Троїстого Союзу.

У червні 1906 року супроти князя Агенора Ґолуховського піднялась сильна та чисельна угорська опозиційна партія, а також націоналістичне угруповання, що призвело до його відставки.

З 1907 року починається його парламентська діяльність, він очолив «Польський клуб», який мав великий вплив у Рейхстазі. В часі Першої світової війни очолив політичну комісію Польського кола. Сприяв тому, щоб намісником Галичини став генерал Т. Розвадовський. Після 1918 року залишив політичну кар'єру.

У 1885 році одружився на княгині Анні Мюрат, правнучці Іоахіма Мюрата. Від цього союзу народились троє дітей.

Помер у Львові 28.03.1921.

Орден Золотого руна отримав у 1896 р.

Літ.: ЭСБЕ 1905. С. 594; Дуда. С.151; Мудрий. С. 631–632; Dunin-Borkowski 1895. S. 2; Buszko. S. 260–261; Kieniewicz 1960. S. 118; Czerwinski. S.160; Goluchowski. S. 638; Fellner. S. 49,55; Jankowsky. S.199; Maciejewski.

G. Kozminski

Казимир Похвальський, 1855-1940
Портрет Агенора Голуховського, 1911
полотно, олія, 148 х 112
Інв. № Ж-6089

Походження: твір
закуплений 1970 р. у приватної особи

Лянцкоронський Кароль
Антоній Лео Людовік (Бжезе)
(пол. Karol Antoni Leo Ludowik
Lanckoroński, нім. Karol Graf Lanckoroński (Brzezic); Відень, 4.06.1848 – 15.07.1933, Відень).

Граф, спадковий член Палати панів в австрійській Державній раді, віце-президент Організації Культурної Оборони в Галичині, особистий радник цесаря Франца Йосифа I. Мав почесні звання дійсного члена Академії наук у Відні, доктор honoris causa Берлінського та Ягелонського університетів, доктор права. Мальтійський кавалер. Був власником маєтків у Східній Галичині, Королівстві Польським, Штирії.

Герб «Задора».

Гасло: «FLAMMENS PRO RECTO» / «ГОРІННЯ ЗА ПРАВО».

Лянцкоронських веде свій початок з XVI ст. на Поділлі. Батько – Казимир Вінцентій Михаїл Лянцкоронський (1802–1874) був членом Галицького станового сейму, довічним членом Палати панів австрійського Рейхсрату (з 1861). Матір – Леонія з Потоцьких.

Кароль Лянцкоронський навчався у Відні. Володів десятком мов: від латини і давньогрецької – до польської і української. Він скрізь був бажаним гостем і скрізь почувався як у себе вдома – у Відні, Кракові, Римі, Афінах, Стамбулі і в рідних Роздолі та Ягільні. Його донька Кароліна писала про батька наступне: «Він мав дуже широку освіту, сформовану

його ненаситним бажанням постійно розширювати свої знання завдяки безлічі книжок та подорожам. Його непохитна пам'ять, яку ми могли б назвати сьогодні «цифровою» була у тому великою підмогою. Це допомогло йому зберегти відмінну працездатність до кінця своїх днів – до 85 років».

Повага до законності та правопорядку демонструвалась Лянцкоронським не лише у підтриманні честі фамільного герба, але й у буденних господарських справах. Його повага до освіченості та наукового ведення господарства виявилася у підготовці та навчанні працівників. К. Лянцкоронський заснував у Ягільні школу та надав для неї поля й будівлі на суму близько 16 тисяч корон. Мав намір розпочати будівництво цукрового заводу на Тернопіллі, модернізував господарства та покращував якість земель, для чого проводив роботи з меліорації полів, лук, пасовиськ.

Упродовж 1874 року для забезпечення захисту від повеней на ріці Серет (фільварок Улашківці) проводились широкомасштабні роботи з регуляції її русла. В результаті проведених робіт припинилися її розливи, осушено заплави. Потужно розвивалося тваринництво. Зерно і худоба, вирощені у галицьких та тернопільських маєтках, успішно продавались на ярмарках. З появою залізниці у маєтках графа вперше на наших землях використовують парові плуги, пилорами, двигуни, віялки, соломорізки, молотарки, сіялки, жатки тощо.

Його називали «останнім гуманістом європейської аристократії». Подекуди навіть йдеться про період у культурному житті на

широкому східноєвропейському просторі на межі XIX–XX століть, як про епоху Кароля Лянцкоронського. Йому завдячують збереженням численних пам'яток археології, історії, архітектури Греції, Італії, Австрії, Польщі. Лянцкоронський фінансував численні пошукові експедиції. У 1884 році споряджає археологічну експедицію, яка проводить дослідження у Памфілії та Пізидії, маловідомих провінціях на теренах Малої Азії, вельми важливих для культури та стародавнього мистецтва. Товаришував йому у цих мандрях Япек Мальчевський, який занотував свої враження від подорожі у численних шкідях. Результатами цього проекту стало двотомне видання наукових досліджень, опрацьованих Каролем Лянцкоронським у співпраці з Е. Петерсеном та Г. Нейманом, яке видали у 1890 і 1896 роках кількома мовами. У 1888–1889 рр. подорожує Японією, Індією. Дотичний до спасіння-реставрації базиліки в місті Аквілея у північно-східній Італії.

Затятий мандрівник, колекціонер, знавець італійського Ренесансу, Кароль Лянцкоронський зібрав чималу колекцію творів мистецтва, яка входила у трійку найбільших і найцінніших збірок живопису, графіки, скульптури, іконопису, предметів ужиткового мистецтва Австро-Угорської імперії. Лише у палаці в Старому Роздолі у 1914 році бібліотека нараховувала 20 000 томів, у тому числі і стародруки. А ще була збірка атласів, мап, рисунків, 120 000 фотографій творів мистецтва. Любов'ю до старожитностей та мистецтва перейнявся під час навчання в гімназії. Це сталося завдяки прекрасному вихователю

Яцек Мальчевський, 1854–1929

Портрет Кароля Антонія Лянцкоронського з дружиною Маргарет, 1905 р.

полотно, олія, 60 x 100

Інв. № Ж-5312

– Вільгельму фон Гартелю, класичному філологу, потім міністру освіти та другу графа до останнього подиху.

На початку 1914 року К. Лянцкоронський отримує номінацію Великого Охмістра – це був найвищий двірський сан.

Лянцкоронський одружувався тричі: з австріячками Марією Зальм (одруження стає невизнаним в 1882 році), Францішкою Аттемс (померла в 1893 році), а також з пруссачкою Маргарет фон Ліхновскі. Мав з нею трьох дітей: сина Антонія, доньок Кароліну та Аделаїду.

Помер Кароль граф Лянцкоронський у Відні 15 липня 1933 р. – уже в той час, коли Європа дивилась в очі німецькому націоналізму і втрачала глибоке розуміння європейських культур. «Нам не згубити духу, ані шалу», – це рядок із власного вірша графа. Впродовж всього життя залишався вірним шляхетському духові, неодмінним атрибутом якого вважалася повага до права, висока освіченість.

Перед Першою світовою війною граф вивіз найвартісніші художні цінності до віденського палацу. Після його смерті ними опікувались донька Кароліна та син Антін. Після 1939 року гестапо реквізувало віденську колекцію Лянцкоронського. Найкращі твори мистецтва мали бути поділені між Гітлером та Герінгом. Потім надійшов наказ знищити колекцію, але завдяки небайдужим людям вона була захована у соляних копальнях, а після війни її перевезли до Швейцарії в замок Гогенемс. Кароліна Лянцкоронська подарувала батьківську віденську збірку Королівському замку у Варшаві та

Вавелю у Кракові. Роздольська збірка розпорошена і зберігається в різних містах України (Львів, Одеса, Дрогобич) та Росії (Петербург).

Орден Золотої руни отримав у 1903 р.

Літ.: Lanckoroński 1893. S. 23, 76, 101; Lanckoroński 1890–1896. S. 2, 4, 11; Boniecki. S. 345; Dunin-Borkowski 1909. S. 526–528; Taborski. S. 442–443; Smirnow. S. 10; Lanckoroński; Возницький. С. 1–6; Попович. С. 42, 43; Козинкевич 2007. С. 76–80; Бубернак 2008. С. 680; Козинкевич 2011. С. 3–11; Бубернак 2013. С. 128–132.

Q. Kozinkevich

 Походження: твір надійшов із збірки Ожеховича

 Франц Йосиф I (Лаксенбург, Австрійська імперія, 18.08.1830 – 21.11.1916, Відень, Австро-Угорська імперія).

Імператор Австрійської імперії і король Богемії (з 2.12.1848 року), апостольний король Угорщини (з 2.12.1848 по 14.04.1849 року (1-й раз) та з 13.08.1849 (2-й раз); король Галичини та Володимирії; великий герцог Буковини; з 15.03.1867 року – голова двосидної держави Австро-Угорської монархії.

Титули: Його Імператорська та Королівська Величність Франц Йосиф I, Божою милістю імператор австрійський, апостольний король угорський, король богемський, король ломбардський та венеційський, даматський, хорватський, славонський, Галичини й Володимирії та іллірійський, король ерусалимський та ін.; ерцгерцог австрійський; великий герцог тосканський та краківський; герцог лотаринзький, зальцбургський, штірський, каринтійський, карніольський та буковинський; великий князь трансільванський; маркграф моравський; герцог Верхньої та Нижньої Силезії, моденський, пармський, п'яченцький та гуастальський, Освенциму та Затору; тешинський, фріульський, рагузький (Дубровник) та зарський (Задар); володарний граф габсбургський і тірольський, кібургський, горішцький та градиський; князь трентський та бріксенський; маркграф Верхніх і Нижніх Лужиц та Істрії; граф Гогенемс, Фельдкірх, Брегенц, Зоннеберг; государ Триесту,

Котору та Вендської марки; Великий Восвода Сербії (Восводини).

 Франц Йосиф I син ерцгерцога Франца Карла та Софії Баварської. Став імператором у 18 років, коли під час австрійської революції 1848 року його дядько Фердинанд зрікся престолу, а батько відмовився від права спадщини. Таким чином Франц Йосиф I опинився на чолі багатонаціональної монархії Габсбургів на 68 років правління.

Цісар Франц Йосиф I уклав шлюб із своєю кузиною (донькою сестри своєї матері) Єлизаветою Амалиєю Євгенією (Сісі) з баварського королівського роду Віттельсбахів. Цісарське подружжя мало трьох доньок: Софію Фрідеріку (1855–1857), яка померла у дворічному віці під час цісарської подорожі до Угорщини, Гізелу Луїзу Марію (1856–1932), Марію Валерію Матильду Амалию (1868–1924) і єдиного сина Рудольфа Франца Карла Йосифа (1858–1889).

Багатьма своїми рисами, як, втім, і самим престолом Франц Йосиф був зобов'язаний матері, баварській принцесі Софії. Ця розумна жінка дала синові освіту, мріючи надалі звести його на імператорський престол.

Герцог з дитинства виявляв небиякі здібності, особливо до мов. Крім французької, англійської та латинської, він дуже добре знав угорську і говорив вільно польською, чеською та італійською. Велика увага в навчанні була зосереджена на військових науках. Це наклало певний відбиток на його характер: все життя Франц Йосиф зберігав любов до порядку, дисципліни,

уніформи, суворого дотримання субординації. В напрямку державних і юридичних наук він не встиг отримати фундаментальних знань, так як навчання його було перервано революцією.

Довгий період правління Франца Йосифа сповнений численними потрясіннями, як зовнішніми, так і внутрішніми. Він став біля керма величезної імперії, що роздиралась соціальними і національними протиріччями. Перші три роки імператору доводилося зважати на конституцію, але після того, як в 1849 р. російські війська придушили революцію в Угорщині, позиції Габсбургів зміцнилися настільки, що в грудні 1851 р Франц Йосиф відмінив Конституцію і відновив абсолютизм. Після смерті князя Альфреда Віндшпреца, який очолював ліберальний кабінет і відіграв провідну роль на початку царювання Франца Йосифа, влада остаточно зосередилася в руках імператора.

Головне своє завдання Франц Йосиф бачив у збереженні єдності і зміцненні позиції Австрійської імперії, в створенні сильної централізованої держави, в якій були б стерті кордони між різними землями монархії Габсбургів. З цією метою Франц Йосиф намагався ввести у всій державі єдину адміністративну, судову і митну систему, уніфікувати фінанси, оподаткування і систему освіти. Однак, непереможні труднощі змусили імператора відмовитися від цієї політики. Кримська війна стала першим серйозним випробуванням для його системи. Франц Йосиф твердо виступив в ці роки проти Росії.

Тадеуш Айдукевич, 1852–1916
Портрет Франца Йосифа на коні
дерево, олія, 120,5 x 100
Інв. № Ж-1651

Розпочата в 1859 р. Італійська війна виявилася для імператора невдалою стратегією. У трьох боях австрійська армія була розбита французькими і сардинськими військами. Колишні союзники покинули його підступним чином: Франція воювала на боці Сардинії, а Пруссія не встала на сторону Австрії, спокійно спостерігаючи за нехтуванням прав імперії. У листопаді в Цюріху був підписаний мир, за яким Ломбардія перейшла під владу Савойської династії. У 1866 р. Австрія зазнала нищівної поразки від пруських військ в бою під Садовою. Вона повинна була піти з Німеччини, яка через кілька років об'єдналася під верховенством Пруссії. Відразу почалося потужне повстання в Угорщині, що загрожувало остаточним розпадом Габсбурзької монархії. Франц Йосип зрозумів, що колишній курс не принесе йому нічого, окрім поразок. Для збереження єдності держави слід було піти на значні поступки в національному і ліберальному напрямку.

Ще в 1861 р. Франц Йосип погодився на введення Конституції в Австрії. У 1867 р. вельми ліберальна Конституція була надана угорцям. Вона передбачала автономію, зрівняла їх у правах з австрійцями, організувала все внутрішнє управління країною на національних засадах і дозволяла їм мати власну армію. У тому ж році Франц Йосип коронувався в Будапешті, як угорський король. Також введена повна автономія в Галичині і часткова в Чехії. У всій імперії було встановлено суд присяжних і визнана незмінюваність суддів. Наступні роки показали, що політика реформ,

незважаючи на всю її помірність, дає хороші результати. З введенням загальної військової повинності посилилася армія. Зміцніли фінанси. Будівництво численних залізниць привело до промислового підйому. Було оголошено рівноправність віросповідань.

Великих успіхів досягнуто в галузі освіти. Відень та інші міста розширилися і збагатились прекрасними будівлями. Відчуження з Пруссією, яке настало після 1866, було подолано в 1878, коли Австро-Угорщина отримала на Берлінському конгресі Боснію і Герцеговину.

Франц Йосиф здійснював поїздки-інспекції імперією, зокрема подорожував і Галичиною, сприяв розбудові міст. Він прихильно ставився до українців, бо вони (на відміну від поляків і угорців) були лояльними до Габсбургів. Наприкінці 1848 року він видав декрет про створення кафедри української мови й літератури у Львівському університеті, в 1849 році зробив Буковину окремим коронним краєм, послабивши тим польський вплив у цьому регіоні.

1849 року цісар видав нову Конституцію, яка зміцнювала абсолютизм, ліквідував парламент; намісником Галичини призначив польського аристократа Агенора Голуховського. 1850 року надав Крайовий статут «Королівству Галичини та Володимирії», що утруднювало створення Руського коронного краю у Східній Галичині. Хоча галицькі українці кілька разів (1854, 1863, 1866) мали згоду віденського уряду на адміністративний поділ Галичини на українську і польську частини, цісар щоразу схилився до думки польської

більшості Галицького крайового сейму, яка була проти поділу.

1851 року Франц Йосиф І скасував Конституцію, внаслідок чого постали 10 років реакції, які сповільнили національну політичне життя українців Західної України. 1860 видав нову Конституцію, яка спиралася на становий принцип; 1861 року ухвалив виборчу ординацію до крайових сеймів за куріальною системою, яка звела до меншості представництво галицьких українців у Галицькому сеймі. Після програної війни (1866) з Італією та Пруссією, Франц Йосиф І уклав угоду з польською шляхтою Галичини: за її лояльність віддав їй панування в краї (крайова адміністрація, судове самоврядування, керівництво шкільництвом перейшло до польських рук, польська мова стала урядовою, полонізовано Львівський університет). На початку ХХ століття, зважаючи на можливість війни з Росією, цісар волів замирення поляків з українцями в Галичині, внаслідок чого 1914 року підписано угоду між двома посольськими представництвами. Однак початок війни не дозволив її реалізувати.

У ці й наступні роки Франц Йосип зміцнив за собою репутацію врівноваженого, тактовного, доброзичливого монарха. Він ніколи не нав'язував своєї волі, але намагався бути чуйним і вмілим правителем. Справами управління імператор завжди займався сам. Він намагався охопити весь комплекс проблем і вникнути в кожен дрібниці, присвячуючи багато часу перегляду документів.

Особисте життя Франца Йосипа склалося нещасливо. У нього ніколи не було друзів, а зі своєю дружиною,

баварською принцесою Єлізабет, він був близький лише в перші роки після весілля. Надалі вона майже не жила в Австрії. У 1898 р. її вбили в Женеві італійські анархісти. Старший син і спадкоємець імператора, ерцгерцог Рудольф, наклав на себе руки в 1889 р. Молодший брат Франца Йосипа, Максиміліан (мексиканський імператор) був розстріляний повстанцями в 1867 р. Другий брат імператора, Карл Людвіг, помер в 1896 р., його сина Франца Фердинанда було проголошено спадкоємцем престолу. Імператор ставився до племінника відчужено, не посвячував в державні справи. Вбивство спадкоємця і його дружини 8 червня в Сараєво було останньою особистою трагедією, яку довелося пережити старому імператору. Це вбивство стало приводом для початку Першої світової війни. Франц Йосип песимістично ставився до її результату. І дійсно, хід військових дій давав дуже мало підстав сподіватися на перемогу. Ще два роки імператор намагався тримати всі нитки управління в своїх руках, але потім стан його здоров'я різко погіршився. У листопаді 1916 року він захворів на запалення легенів і незабаром помер.

Орден Золотого руна отримав у 1848 р.

Літ.: Малий словник. С. 276; Рьжов. С. 549–552; Кривонос. С. 534; Дуда, Сеник. С. 567; Варварцев. С. 331; Мельник 2013; Історія Львова; Мельник 2014; Czuma. S. 112; Unowsky. S. 96.

С. Зубко

Зміст

7

ТАРАС ВОЗНЯК
ІСТОРІЯ ОРДЕНА ЗОЛОТОГО РУНА

13

TARAS VOZNYAK
HISTORY OF THE ORDER OF THE GOLDEN FLEECE

21

ПОРТРЕТИ КАВАЛЕРІВ І ДАМ ОРДЕНА ЗОЛОТОГО РУНА